

Kültür ve İletişim 1999, 2 (2), s. 15-47.

İlk Çağlardaki Egemen İletişim Biçimleri Üzerine Bir Değerlendirme

İrfan Erdoğan

GİRİŞ

Sorun ve kuramsal çerçeve

İletişim genellikle Lasswellci formülden hareket edilerek tanımlanıp incelenir. Bu tür incelemeler, insanın örgütlü yaşamındaki baskın güç yapısı, egemenlik ve mücadele ilişkilerinden yoksun bir karaktere sahiptir; iletişim anı ve süreci insan tarih ve bu tarihe egemen özelliğini veren toplumsal üretim biçiminden soyutlanır; iletişim, en iyi biçimiyle sosyal ilişkideki “psikolojik bireye” indirgenir; buna “sosyal” eklenir ve algılar, tutumlar, davranışlar ve inançlar bu mikro seviyedeki görünümüleriyle gözlemlenerek değerlendirilir ve sonuçlar çıkartılır. Örneğin J. of Electronic Media and Broadcasting dergisindeki akademik araştırmaların hemen hepsi bu karaktere sahiptir. Journal of Communication’daki incelemelerin önemli bir kısmı bu karakteri taşır. Bu tür yaklaşım sınırlı ve yetersizdir.

İletişim tarihi, kronolojik yıllar sanki belirleyici bağımsız değişken gibi ele alınıp değerlendirilir. İletişim tarihi, bu yaklaşımla, kronolojik çizgisel gelişimde, belli zamanlarda belli kaşifler tarafından icat edilen ve insanlığın tümüne mal edilen teknolojik araçların tarihi olur. İletişimde, bu “bağımsız” değişkenle birlikte, teknolojik araçlar, iletişimi ve iletişimdeki insanı biçimlendiren egemen faktör yapılır. Hatta, McLuhan gibi daha ileri gidilerek, kronolojik tarih hem iletişim araçlarına göre düzenlenir hem de tahrif edilir (Örneğin McLuhan, 1962). Modern iletişim teknolojileri nedeniyle karşılıklı görevsel bağımlılık içinde yaşayan global bir dünya ve bu globalliğin post-modern düşünüşü ve yaşam biçimi oluştuğunu ileri süren Post-endüstriyalizm ve post-modernizm “yaklaşımları” ile çok daha temelsiz iddialarla, sahte/yanıltıcı nedensellik ilişkileri kurulur. Bu iddialarda göz önüne alınmayan gerçeklerden en önde geleni, tarihin ve iletişim araçlarının kendi başlarına hiçbir şey yapamayacaklarıdır; geliştirdiği ve değiştirdiği teknolojisiyle tarihi yapan insandır (Marks, 1969); Tarih insanın tarihi ve iletişim araçları da McLuhancı tanımlamadaki “insanın beyninin” ve elinin uzantısının ötesinde toplumsal üretimin bütünleşik bir parçasıdır. Kendi tarihini yapan insan, bu yapışı

kendini içinde bulduğu koşullara göre, bu koşulları tutarak ve değiştirerek yapar. Dolayısıyla, iletişim araçlarının “bağımsız” değişken olarak rol oynaması, tümüyle, bu araçların insan ve örgütlü koşulları içinde yeniden ele alınıp, ona göre yeniden değerlendirilmesi gerekir. Bu ele alış da, kaçınılmaz olarak, iletişim araçlarının toplumsal üretim yapıları içinde değerlendirilmesini, örneğin kapitalist yapılar inceleniyorsa, mülkiyet yapısı ve ilişkileri içinde incelenmesini zorunlu kılar.

Egemen yaklaşımlarda iletişim tarihi incelenirken, çoğunlukla teknoloji ve teknolojik araç karıştırılır; aynı tutulur. Teknolojiye ve teknoloji transferine Yansız (neutral) bir karakter verilir. Teknoloji en genel anlamıyla, belli bir yerde, belli bir anda ve belli bir üretim ilişkileri içindeki belli bir toplumsal yapıyı anlatır. “İletişim teknolojisi” ise, bu toplumsal yapının iletişim boyutudur. Teknolojik araç teknolojik yapının belli amaçlar için ürettiği ve kullandığı son-üründür. Evlerin en baş köşesine kurulup oturtulmuş televizyon aleti, belli bir teknolojik yapının ürünüdür. Bu ürün kendini üreten yapının karakterlerini taşır. Bu nedenle, teknoloji transferi, aslında teknoloji transferi değil bitmiş-ürün transferidir. Bu transferin anlamı ise, uluslararası ilişkilerde ekonomik, siyasal, kültürel “karşılıklı alışveriş” yerine, daha çok emperyalizm karakterini taşımak zorundadır. Bu zorunluluk da, ürünün evrenselliğinden değil, insanın belirlediği örgütlü yapının kaçınılmaz gereğinden dolayıdır. Bu nedenle, iletişim teknolojisi ve teknolojik ürünler toplumsal yapının üretim biçimi ve egemenlik ve mücadele koşullarında ele alınıp değerlendirilmelidir. Örneğin, İranlıların eski çağlarda ana-yollar boyu kurdukları iletişim zinciri, İran toplum yapısının hükmettiği topraklarda kurduğu dış-egemenlik iletişim sistemini anlatır. Hitit ve Sümerlerin yazıtları Hitit ve Sümer medeniyetini anlatırken, aynı zamanda iç-egemenliğin iletişimini heceler.

İletişimin örgütlü yaşamın toplumsal üretim biçimi ve ilişkileri, egemenlik ve mücadele koşulları içinde incelenmesi ve anlamlandırılması gerekir. Bu tür yaklaşım, iletişimin aslında ne ve nasıl olduğunu sağlıklı olarak anlamamızı beraberinde getirir. Böylece, iletişimde tanımlayıcı, açıklayıcı ilişki veya nedensellik bağları kuran kuramsal yapılar ve bu yapılara bağlı olarak biçimlendirilen incelemelerin sonuçlarında, pozitivist empiricist yöntemde ciddi bir konu olan Tip I ve II yanılğı olasılıklarını ortadan kaldırılmasa bile önemli ölçüde azaltılır.

İletişim medyaları yansız teknolojiler değildir; üretim biçimi ve konumları ve pratikleriyle toplumun egemen yönelimleriyle bağıntılıdır. Sosyal ilişkileri aracılıyarak ve onlara anlam vererek toplum içinde güç olarak hareket eder.

Schiller'in deyimiyle, teknoloji sosyal inşadır ve, gerçi çoğu kez örgütlenmede ve gücün dağıtımında değişmelere katkıda bulunur, fakat egemen sosyal güç sistemine hizmet eder (Schiller, 1976:51). İletişim medyası, ilk kültürlerin sözlü geleneğinden, farklı yazma ve basma biçimlerinden geçerek zamanımızdaki elektronik medyaya kadar, bütün sosyal örgütlenmelerin çalışmalarının bütünleşik bir parçası olmuştur. Bir toplumu iletişim\ tarih perspektifinden anlamaya çalışmada, egemen medya doğal özellikleri bakımından düşünülmelidir (İnnis, 1951). Fakat, bu düşünme, egemen medya tarafından kullanılan biçimin değerlendirilmesiyle birlikte olmalı ve aynı zamanda, iletişim (ve kültür) araştırması, egemen medyanın üretim ve örgütsel çerçevesini çevreleyen ekonomiye dayandırılmalıdır.

Amaç ve önem

Bu niteliksel inceleme, yukarıda sunulan kuramsal çerçeveden hareket ederek, eski çağlardaki egemenlik iletişimi üzerinde durmaktadır. İncelemenin yapılmasının gerekçesi en azından iki yanlıdır: Birincisi, bu kuramsal çerçeveye, eski çağların (ve elbette günümüzün) iletişiminin incelemesinin Türkiye'de yok denecek kadar az (örneğin, Alemdar'ın 1981'deki incelemesi) olmasındandır. İkincisi ise, eskiyi sunan yabancı incelemelerin büyük çoğunluğunun (a) iletişimi kronolojik icatlar (iletişim devrimleri) silsilesi içinde alması ve herkese mal etmesi ötesine geçilmesi ve (b) iletişim teknolojilerinin insan psikolojisi, toplum ve toplum değişiminde belirleyici bir karaktere sahip olduğu anlatımlarının ötesine geçilmesi gereğinden doğmaktadır. Bu bağlamda, bu incelemenin amacı eski çağlardaki örgütlü insan yapılarındaki iletişimin, egemenlik yanına (egemen iletişim biçimlerinin üretilmesine) ve egemenliğin iletişimine (egemenliği meşrulaştıran ideolojik biçimlendirmelere) eğilerek, ihmal edilmiş yönelmede Türkiye'de bir başlangıç yapmaktır.

İnceleme birbirini takip eden iki araştırmadan ilkidir.

Kuramsal tanımlamalar

Bilimin dili insan tarihinin sürekli bir parçası olan "dildeki egemenlik mücadelesi" dışında kalmaz (Erdoğan, 1997). Bu nedenle, kavramlara sahiplik, kavramların bu sahipliğin kuramsal velveya ideolojik çerçevesi içinde tanımlanmasını beraberinde getirir. İletişim konusuna klasik ve post-modern anayol yaklaşımlarından farklı bir biçimde yaklaşması nedeniyle, bu incelemede kullanılan kavramlar farklı anlamlandırmalar taşır. Önde gelen kavramların kuramsal tanımlaması Tablo 1'de sunuldu.

İLETİŞİMİN İNSAN YAŞAMINDAKİ KONUMU

İnsan toplum içinde insan olur: Sosyal anlamda insanlığını kazanır ve etik anlamda insanlığını kazanır veya kaybeder. İnsan toplum içinde yaşam olanaklarını (means) üretim tarzı basitçe bireylerin fiziksel varlıklarını yeniden üretme olarak düşünülmemelidir. Üretim tarzı bireylerin belli faaliyet biçimleridir, hayatlarını ifade etmelerinin belli bir şeklidir; onlar için belli bir yaşam biçimidir. Bireyler kendi yaşamlarını ifade ettikleri biçimdedirler. Ne oldukları, bu nedenle, hem ne ürettikleriyle hem de nasıl ürettikleriyle çıkarılır. Üretim ise insanların birbiriyle ilişkisini önceden-varsayar (Marks, 1969:7, 8). İlişki ise iletişimle olur. Dolayısıyla, neyi nasıl ürettikleriyle kendini ifade eden insanlar, bu ifadeyi ancak ve ancak üretimdeki iletişimle gerçekleştirebilir. İnsanların kiminle neyi nerede ne zaman, hangi koşullarda, nasıl ve neden iletiştiği; toplumların yaşadığı tarihsel gelişmenin belirlediği yaşam biçimleri ve görevsellikler içinde anlam bulur.

Tablo 1. Kuramsal tanımlamalar

Kavram	Kuramsal tanımlama
İletişim	İletişim insanın kendi varlığının sürekliliğinin sağlanmasının ve örgütlü yaşam faaliyetlerinin yürütülmesinin kaçınılmaz gereği olarak ele alındı ve toplumsal yapılardaki üretim biçimleri ve bu biçimdeki egemenlik ve mücadele ilişkileri içinde konumlandırıldı.
Egemenlik	Toplumsal üretim ve üretim ilişkilerinde toplumu oluşturan belli başlı grupların sınıflar arasında kurulmuş, dinamik bir yapıya sahip olan, neyin nerede, nasıl, hangi koşullarda, ne ve kimin için üretileceği (veya üretilmeyeceğine) karar vermede oluşturulmuş baskınlık olarak ele alındı; Dinamikliği, egemenliği tutma ve geliştirmek için egemenin (ve mücadele verenin) kendini sürekli yeniden-üretmesi gereğindendir.
İletişim biçimi	İletişim biçimi, belli bir tarihsel anda belli bir yerde ve belli koşullar altında, belli amaçlara ulaşmak için başvuru alan egemen iletişim şekilleridir. İletişim biçimi toplumsal üretim biçiminin bir fonksiyonudur.
İletişim ilişkileri	İletişim ilişkileri, belli iletişim biçimlerine bağlı olarak gelen, amaçlı insan faaliyetlerine göre biçimlenen ve çeşitlenen politika ve güç uygulamalarıdır. İdeolojik egemenliği yansıtan

ilişkileri	amaçlı insan faaliyetlerine göre biçimlenen ve çeşitlenen politika ve güç uygulamalarıdır. İdeolojik egemenliği yansıtan ortak referanslarla ortak faaliyete giren tarafların arasındaki ilişkinin ötesinde ve üstündedir; mülkiyet ilişkilerinin fonksiyonel yürütümüdür.
İletişim araçları	Bir amacı gerçekleştirmek için kullanılan biyolojik ve teknolojik yapı biçimleridir; mülkiyet yapısı ve ilişkilerinin bütünleşik parçalarıdır. İletişim araçları İngilizce'deki, media veya medium değil, "means of communication" anlamına kullanıldı. (Media ve means of communication arasındaki fark için bkz: Alemdar ve Erdoğan, 1998)
Medya ve araç	Medya ve araç, medium anlamına tekil olarak ve sadece bir iletişim aracı anlamına kullanıldı. Araçlar kavramı kullanıldığında, "bitmiş-ürün-araçlar" çokluğu ötesinde "means of communication" denmek istendi.
Uzay	Belli zamanda iletişimin olduğu yer, konum, fiziksel alan (mekan) anlamına kullanıldı. Uzay mülkiyet ilişkilerinin bütünleşik bir parçası olarak çeşitli örgütlülük biçim ve yoğunluğuna sahiptir.
Zaman	Belli bir yerde belli bir iletişim sürecinin anını anlatır; Bu an yüzyüzelikte şimdilikle ve uzay\yer konumunda aynı yerdelik özelliğini taşır. Örneğin, yazılı biçimde, bilen\bildiren ve bilmek-istemeyen\bildirilen arasındaki uzay ve şimdilik yazılım aracılığıyla aşılır. Zaman da, mülkiyet ilişkilerinde çeşitli örgütlü biçimler içinde ele alınmalıdır.

İletişim toplumdan ayrı veya soyutlanmış, sadece haberleşme, konuşma, okuma ve yazma sınırları içinde değildir; Toplumsal yaşamın her anını ve yerini içerir. İletişim toplumsal üretim tarzının bütünleşik bir parçasıdır. İnsan yaşamındaki her şey, fiziksel varlığını, kendine bakma, dinlenme ve beslenmeyle sürdürme biçimleri; kendini ve toplumu üretme araçları silsilesi; araç yapma ve kullanma becerileri ve ustalığı; giysi; ev; örgütlenme; bilgi elde etme ve tutma; fikirler; inançlar; iletişim biçimleri; iletişim araçları ve bunları kullanım tarzları; hepsi de sürekli bir sosyal hareketin ve değişimin öğeleridir. Dolayısıyla, iletişim, insanın yaptığı tarihsel sosyal gelişme süreçlerinin

fonksiyonudur: Değişim süreci içinde, “sosyal gelişmenin belli bir anında o zamana kadar geliştirilmiş teknolojik araçlar ve ilişkiler ya ortadan kaldırılır ya da egemenlik ilişkileri içinde biçim ve pozisyon değişikliğine uğrarlar” (Erdoğan, 1997; Siegelau, 1979:11; Engels, 1876).

İLK YAPILAR VE İLETİŞİMİN BAŞLANGICI: SESTEN DİYALOGA

İlk topluluklar ve üretim

İlkel üretim biçimleri kendilerine özgü çeşitlilikler gösterir. Marks Alman İdeolojisinde (1969:9-12) ve Kapital’de (1973:471-514) bu biçimlerin ilkinin orijinal kavimler veya doğal toplumlar olarak nitelemiştir. İkinci grubu ise, kavimin başının üretimi örgütlediği ve doğayı kullanımı kontrol ettiği akrabalık toplumu olarak tanımlamıştır. Bu ilk sosyal biçimler sınıfsız, toplumsal kararların kolektif olarak alındığı, devlet mekanizmasının olmadığı ve dolayısıyla toplumu örgütlü baskıyla yönetme olanağının bulunmadığı, akrabalık ve küçük kavim ilişkisine dayanan üretim tarzlarıydı. Toplumsal işbirliği (a) üretim araçlarının ortak sahipliğine; (b) bireyin kavmine ve birincil gruba (aile ve akrabaya) doğal bağlılığına dayanıyordu. Üretim kendi temel gereksinmelerini doğadan (diğer insandan değil) sağlamak için uğraştı. Yaşadığı dünya ile iletişimde, insan, ihtiyaçlarına cevapta, kendi çevresini, yaratıcılığının materyalleşen gerçeği yaptı. Bu yapıda, çalışarak çevresini yapay-değişime uğrattı. Yiyeceğini, giyeceğini ve barınacağını üretti. Bu dünyada ve dünya ile olma üretim ilişkisinde, insan kendi gerçeğini ve bilinç yapısını da biçimlendirdi. Bu koşullarda insanlar arası iletişim egemenlik veya dönüşüm biçiminde değil, öznel arasındaki diyalog biçimindedir.

İlkin ilkliliği ötesine geçişte, meyvaların, balığın ve etin yiyecek olarak kullanılması ve ateşin insan yaşamına görevsel araç olarak katılmasıyla, toplayıcılık, avcılık araçları ve iletişim tarzları gelişmeye başladı. Ok ve yayın avlanma aracı olarak geliştirilmesiyle, avlanma "modernleşti". Akarsuları takip ederek veya akarsular çevresinde yerleşerek, göçebe ve yerleşik gruplar oluştu. Doğuda hayvanların evcilleştirilmesi ve Batıda sulama ile yenilebilir bitkilerin ekilmesi, güneşte kurutulmuş briketlerin ve taşların ev yapımında kullanılması yerleşik yaşamı toprağa daha çok bağladı. Bu yeni üretimle, aynı anda, insanın kendini ve süreçlerini anlatması gereği doğdu; kendiyi ve dış dünyayla ilişkisinin iletişimi de bu üretimden çıkıp gelen yeni nitelikler kazandı.

İletişimin ilk çağı ve ilk diller: işaretler ve sinyaller

Antropolojik verilerin yetersizliği ve yorum farklılıkları gibi nedenlerle insanın dünyada ortaya çıkış tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Günümüzde bu alanda yaratılış ve evrim kuramı olmak üzere iki temel egemen yaklaşım (açıklama) biçimi vardır. Her iki yaklaşım içindeki açıklamalar da belirgin ve apaçık gerçekler olarak kendini göstermemektedir ve yetersiz kalmaktadır. Yaratılış kuramı metafizik olarak nitelenir ve geçerliliği tümüyle sorgusuz inanmaya dayanır. Evrim teorisi biyolojik dönüşüme dayanır ve kesin kanıtları da her zaman yoktur. Bazı durumda kanıtlar “benzetmeler” ve bulguların kuramsal çerçeveye sokulmasından pek öteye gitmemektedir. Evrimci açıklamaya göre, insanın ilk benzerleri Antropoid Şebekler olarak 20-30 milyon yıl kadar önce dünyada görünmüşlerdir. Örneğin Proconsul Africanus ve Kenyapithecus Africanus adı verilen yaratıkların 25 milyon yıl kadar önce ortaya çıktığı hesaplanmaktadır. Antropolojistler, bulguları anlamlandırarak insanların gelişmesini “iki ayak üzerinde yürüyen” ve sonra “elleriyle araç yapan ve aracı kullanan” Pekin İnsanı, Java insanı, Neanderthal adamı, Cromagnon adamına doğru geliştiğini belirtirler. İnsanı, kendi başına iki ayaklılar veya kara-memelileri türünden biri olduğu kabul etmek ve oradan karakter etmek yetersiz görünmektedir; belki de bunun ana nedeni yaratılışın ötesinde insanın “nereden geldiğini” bilme arzusundandır. İnsanın ne zaman dünyada görüldüğüyle birlikte, iletişimin ne zaman başladığı sorusu gelir. Buna cevap, mantıksal nedensellik açısından, oldukça kesindir: İnsanın ortaya çıkışıyla birlikte insanın kendiyile ve fiziksel çevresiyle iletişimi başlamıştır, çünkü insan biyolojik olarak yoğun ve karmaşık bir iletişim ağından oluşmuştur. Bu biyolojik iletişim-bütünü aynı zamanda “biyolojik-kendini” sürdürme çabası nedeniyle, zorunlu olarak kendiyile ve çevresiyle iletişimde bulunacaktır. Bu, varoluşun zorunlu bir kuralıdır. Bu iletişimin en başlangıç şekli belki de biyolojik yaşamını gerçekleştirme ve sürdürme dürtülerin ve duygularının egemen olduğu bir biçimdir. Örneğin, açtır ve bu açlığı duyan insan, hem bu “açlığı duyma sürecinde” hem de “bu açlığı giderme yollarını” arama ve bulmada kendi kendiyile ve dış dünyasıyla iletişime girer. Aksi taktirde biyolojik varlığını sürdürme olasılığı ortadan kalkar. Bunun anlamı oldukça açıktır: İletişim varoluşun zorunlu gereğidir.

İnsanların ne zaman ve neden birlikte yaşamaya başladığı da kesin olarak belli değildir. “Ne zaman” ile ilgili sunumlar antropolojik bulgularla tahmin edilir. “Neden birlikte yaşadıkları ise” insan kendi fiziksel yapısına ve çevre koşullarına bakarak açıklanır. Neden olarak belirtilenlerin başında (a) insan

bebeğini uzun zaman bakıma ihtiyaç olması ve bu nedenle eşler arasında uzun seneler birlik gerekliliği varsayımı; ve (b) dış tehlikelere karşı beraberliğe iten zorunluluk gelmektedir. (Childe, 1967:16), Toplu yaşamla insanlar aralarında günlük faaliyetleri yürütebilmek için amaçlarını, tecrübelerini, istemlerini, ilişkilerini kendilerine ve kendileriyle birlikte olanlara “anlatmak” ve yürütmek zorundadır. Bu da ancak kişiler arası iletişimin sağlanması ve geliştirilmesiyle gerçekleşebilir. Dolayısıyla, birlikte yaşayan insanlar, kaçınılmaz olarak, birbirleri arasında kendilerini ve yaşam süreçlerini açıklayan ve iletilen araçlar kullanmış ve anlam iletiminde bulunmuşlardır. Her topluluk, bu nedenle kendi arasında, kendi yaşadıkları koşullara göre, kendi “dillilerini”(sadece kelime ve sözcük kullanımı anlamına değil) geliştirmişlerdir. Bu geliştirilen dil, o insan grubunun yaşam koşulları için görevsellik taşır ve diğer gruplarda farklı dillerin gelişmesi olağandır.

İlk insanın ilişki ve iletişimde kullandığı araçlar doğada buldukları taşlar, ağaç parçaları ve kemik gibi doğa tarafından işlenmiş maddelerdir. Bu dönemi insanların doğadaki maddeleri işleyerek materyal kültürlerini yaratmaları ve dolayısıyla teknolojik devrimler (toplumsal yapı biçimlerinin gelişmesi ve değişmesi) süreci başlamıştır. Bu süreçte, başlangıçta, doğadan kullanılan maddelerin, örneğin yontarak, daha etkin bir şekilde kullanma amaçlı biçimlendirilmesi gelmiştir.

İnsan iletişiminin gelişmesinde ilk dönem\safha olarak işaretler ve sinyaller çağı olarak adlandırılır. Bu çağda, insan-öncesi varlıklar diğerleri gibi iletişimletiler. Duyular ve sezgiler önemli rol oynadı ve öğrenilmiş iletişim davranışı yok veya minimum seviyede idi. Hockett and Ascher (1968) ilk insan iletişim biçimini, ilkel “çağırma” olarak nitelerler ve the Orta/Aşağı Miocene çağının ormanda ağaçta yaşayan insana benzeyen yaratıklarla (proto-hominoids) başlatırlar. Hewes de, diğer uyaranlara cevap olarak verilen, gönüllü istemin kontroluyla yapılmayan, bir "duygusal" çağırma sistemiyle başlatır (Hewes, 1973). İletişimin vücut hareketi, itme ve dürtme, vücut kokusundaki değişme gibi iletişimin diğer fiziksel yanları vardır. Bu yanlarıyla birlikte, ilk iletişim biçimleri sessel, fiziksel ve jestseldi (sözlü olmayan iletişim). İlk insanın kendi doğa ve insan çevresiyle işaretlerle, oklarla, ağaç mızraklarla, taşlarla ve basit seslerle gerçekleştirilen iletişim tarzı yer\uzay bakımından “aynı yerdeliğe” ve zaman bakımından ise “aynı andalığa” bağımlıdır.

Konuşma ve sözlü dil çağı

İnsan bütün duyularıyla iletişimde bulunur, fakat, ses ile iletişim diğer duygular yanında daima en egemen olandır. İnsan, süreçleri ve nesneleri ne denli bilirse bilsin yine de, bunu anlatmaksızın tamamlanmış hissetmez. Sestin dile (kelimelerle söyleme) dönüşümü dil ve kulağın kullanımını gerektiren sözlü iletişimin temelidir. Ses bir “olmayla” ilişkilidir, bir “oluşla” bağıntılıdır; çünkü sesin kendisi olduğu anda, öncesi ve sonrasında, süregiden bir olayı anlatır. Ses zaman içinde ve zamana fiziksel olarak bağıntılıdır. Sesi durdurursak, sesin zıddı olan sessizliği elde ederiz. Bütün sesler sessizlikte başlar ve sessizlikte son bulur. Ses olarak kelimeler var oluşlarını yitirirken var olurlar.

Sesin kullanılarak anlamlar ilettiği dil, bilinç kadar eskidir ve pratik bilinçtir; Dil, bilinç gibi, ancak diğer insanlarla ilişki ihtiyacından, gerekliliğinden, yükselir (Marks, 1969:19). İnsan iletişimde, konuşma ve dilin başlangıcı ikinci çağ olarak nitelenir ve bazılarınca başlangıcı Cro-Magnon (avrupa tipi ve elbette Avrupalılarca üstün ve çağdaş insan tipi) olarak belirlenir. Siyah ve Mongol tipleri ise, kafatascılar tarafından, daha geri ırk olarak nitelenir. Bu bağnazlığın ötesine gidersek, İnsanların 90,000 ile 40,000 yıl kadar önce konuşmayı kullandıkları tahmin edilmektedir. Bu üç tipin yaşadığı geç-Paleolitik insanları çakmaktaşı ve taş oymacılığı ve duvar sanatı yapıyorlardı. Deriden giysiler kullanıyor ve çamuru ateşle sertleştiriyorlardı. Hockett ve Aschere göre (1968), “kapalı, kaba çağırma sisteminden” kompleks ve açık dil sistemine gelişme, ilk insana benzeyen yaratıkların (proto-hominoids) bazılarının ağaçları terk etmeyi zorlayan, ağaçların azalması ve açık alanların oluşması gibi, koşullarla başlamıştır. Ağaçlarda kalanlardan güçlü gruplar günümüzdeki Malezya şebeklerinin (Gibbons ve Siamangs) atalarıdır. Orman çevresini terk eden daha güçsüz gruplar günümüzün insanların atalarıydı. Ağaçta ellerini tırmanmak için kullanıyorlardı; Yerde buna gerek kalmadı. Engels’in belirttiği gibi (1876), tırmanma ele ayaktan farklı görev yükler; düz satıhta gittikçe artan bir şekilde dik yürümeye başlamayla eli kullanma alışkanlığını kaybederler. El böylece diğer görevler, özellikle araç kullanımı için serbest kaldı. Bu, maymundan insana geçişte önemli bir aşamaydı. Elbette, Engels’in ve diğerlerinin açıklamasını kabul etmek için önce evrim teorisinin geçerliliğini kabul etmek gerekir. Kabul edilmese bile, insanlık tarihinin bir aşamasında insan kendiyle ve dışıyla iletişimde sosyalleşmeye ve bununla birlikte ses ve dil kullanmaya başlamıştır. İnsan-gibiyi insandan ayıran, toplumsal üretime dayanmadır. Sosyal üretim temelinden hareket ederek Engels ve benzerleri insan gelişmesinin işlemek kuramını geliştirmişlerdir. Sosyal üretimde, örneğin avlanma kolektif bir tarza dönüştü

ve bu dönüşümde araç kullanımı gelişti ve dil kullanımı gereksinimini artırdı. Ortak üretim ve yaşam sürecinde insan diğeriyle üretim ilişkisinde anlamlandırmayı gittikçe açık bir şekilde yapmaya başladı ve bu anlatımda sesin kullanımında artan farklılaşmayla sözlü inşa gelişti. Elbette konuşmanın gelişmesi birden bire olmamıştır; konuşma ve dilin oluşması ve gelişmesi insanın biyolojik ve sosyal örgütlenme ve iş yapma biçimlerinde olan gelişmelerle gerçekleşti. Ağız, dil, nefesin, kulak ve elin iletişim aracı olarak kullanılması gelişti. Hewes (1973) arkeolojik verilerin ilk insan-gibilerin (proto-hominoids) insan konuşma sesini üretmeden yoksun olduklarını işaret ettiğini belirtir. Bununla beraber, diğer göstergeler, aynı insansılar ateş kullanmış ve alet yapmışlardır. Bunların yapılmasının dilin varlığı olmaksızın yapılamayacağı teorisi öne sürülmüştür. Hewes'e göre (1973) bu amaçlar için işaret eden ve yön gösteren jestsel dil yeterlidir. Araç yapımı ve kullanımı ise görsel gösterme, izleme, demonstrasyon ve jestsel taklitle, sözsiz anlatıma gerek duyulmadan, sağlanabilir. İnsanın yaptığı sosyal örgütlenme, alet kullanımı ve kültür basit birkaçlıktan öte gelişince, toplam 100 işareti hafızada tutacak bellek ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmesi anıyla (veya bu ana gelmeden) sözsellik başladı. Bunun anlamı insanın üretim biçiminin değişmesi, yeni araçların, örneğin serbest elin ve ağzın\dilinin yeni amaçlarla kullanımını ortaya çıkartır.

Toplu yaşamdaki üretim (ekip-biçme, toplama, avcılık) ve paylaşma\dağıtım ile sayma (hesap) gerekliliği de doğar. Sayma (aritmetik) için elbette yazının olması gerekmez; fakat yazı hesabın öncelikle kayıt edilmesini getirir.

Toplu yaşamdaki iletişimde “zaman birimlerinin” çıkması ve insanın teknolojisinin bir fonksiyonu olarak gelişmesi, zamanın kullanımı ve kontrolü çabalarını ve aynı anda iletişimini getirir. Zaman yerleşik hayata geçip tarım faaliyetlerinde, tarımı ve dolayısıyla insanı doğrudan etkileyen zamanda mevsim dilimlerini ve iletişimini getirir. Elbette, belki de insanın yaşam faaliyetinin düzenlenmesine etki eden ve anlamlandırması gereken zaman ve ilk zaman-iletişim dilimi gece ve gündüz olmuştur: Bunun için insanın birlikte yaşaması gerekli değildir.

Berberlikte biz ve benlik ve diyalogun oluşması

İnsanlar “kendi yaşam gereklerini (means of subsistence) üretmeye başlayınca, kendilerini hayvanlardan ayırt etmeye başlarlar (Marks, 1969:7). İnsanların birlikte yaşamaya başlamasının anlamı, önceden sadece kendiyile ve kendi dışındaki fiziksel çevreyle, kendini sürdürmek için mücadeleciler ve

egemenlik ilişkisi kuran insan, ilişkisine ve ilişkisini yürütmek için iletişimine önemli bir boyut daha katar: Diğer insan ve insanlar. Bu katmayla birlikte ben'lik ve biz'lik oluşmaya başlar. Ben'i biz ile aynı anda özdeşleştiren ve ayıran insan, üretim ilişkileri sırasında "sen" ve bizden olmayan dost veya düşman onları yaratır. Bu yaratış, beyinsel faaliyetler ve düşünce ile değil, insanın günlük yaşam tecrübelerinin us ile anlamlandırılmasıyla oluşur. İnsanın başkalarıyla birlikte yaşamasıyla, kendi başınayken kullandığı kendiyle ve dışıyla olan iletişimine, "kendine benzer başkasıyla" iletişimi katmak zorunluluğu aynı anda ortaya çıkar. Üretim faaliyetleri sırasında ve gelişmesinde diğer insanla(rla) ilişkisi çeşitlendikçe, bu başkalarıyla iletişim de çeşitlenir.

İnsanın doğayla ve biz olarak benimsediği diğer insanlarla ilk ilişkisinin eşitçil ve ortaklaşa şekilde biçimlenmesi, bu sırada işaretler ve diğer sözsüz-anlatım yanında kelimelerin kullanılması ve dilin gelişmesiyle, insan iletişiminin ilk önemli temel tarzı oluşur: Diyalog. Diyalog yüz yüzedir; göze, ağıza ve kulağa bağımlıdır; zaman ölçüsü bakımından o anda olur. Diyalogda eşitcil alışveriş, ortaklaşalık, anlayış ve diğerlerinin ihtiyaçlarını düşünme vardır. Diyalogda insan faaliyetleri yatay ilişki biçimi çerçevesinde ortak amaçlıdır. Diyalogun sosyal matriks'i güvenmeye, alçak gönüllülüğe, sevgiye ve ortak eleştirci arayışa dayanır (Freire, 1973). Diyalogun bu karakteri, diyalogun çıkıp geldiği ilkel toplumsal yapının üretim biçiminin egemen özelliklerindendir (Siegelau, 1979:13).

Diyalogun olduğu yüzyüze iletişimin karakteri sosyal yapıya ve yapıdaki ilişkinin karakterlerine göre değişir: Eşitcil ve dayanışmaya dayanan bir yapıda, aile içi ve dışı, aileler arası ve diğer üretim birimleri arasındaki yüzsel iletişim simetrik veya simetriğe yakın bir özellik gösterir. Yüz yüze iletişim ortaklaşmanın bir uzantısı olur.

Kültürün ve eğitimin yaratılması

Bir ağaç dalı ağaçtayken doğadır; kesilip üzerinde çalışılarak dönüşüme uğratılıp değnek, mızrak, yay ve ok yapıldığında, kültür ve kültürün ifadesi olur (Alemdar ve Erdoğan, 1994). İlk üretim biçiminin kültüründe kullanılan mızrak, ok, yay, çakmak-taşı gibi üretim (ve iletişim) araçları vardır. Sözsellik veya sözlü kültür bu tür üretim biçiminin anlatımıdır. Bu anlatımın yansıttığı ilişkide güçlü bir grup, birliktelik, duygusu vardır. Bu birliktelikte, grup halinde olmakla varlıklarını sürdürebilmektedirler. Ticaretin gelişmesiyle, üretim araçlarının alınıp satılmasıyla, kültüre ticari kültür eklenir. Ticari kültürle

birlikte ticari kültürün dili de gelişir. Bu dil ticari pazarın yapısını yansıtır.

İlk üretimde kültür ve iletişim, insanın korkusuyla, becerisiyle, beceriksizliğiyle, başarı ve başarısızlığıyla, gerçekçiliği ve metafiziğiyle, doğal yaşamın doğal yansımasıdır. Örneğin Batılılaşma veya modernleşme adı altında yapılan yayılcılıkta avcı bir kültürel biçim üzerine empoze edilen okuma yazma eğitiminin öğreniminin anlamı, avcı birimin ne oku ve yayıyla ne de avıyla doğal olarak ilişkilidir; avcı kültürün üzerinde kurulan egemenliğin ifadesidir. Bu egemenlik bugün kültürel emperyalizm olarak tanımlanır.

İlk biçimlerde, İnsan yaşamını gerçekleştirmede öğrendiği ve yarattıklarını yeni nesillere göstermeyle aktarması ilişki ve iletişimi eğitimi yaratır. Bu eğitimle iletilen, birikmiş tecrübelerin sonuçlarının verilmesi ve yeni sonuçlar ve tecrübeler için temel ve yol döşenmesidir. Bu yolla insan kendi yaşamı üzerinde kendi yaşamı için kendi yaşamını kolaylaştırıcı araçlar ve yöntemler kullanır. Eğitim, bir egemenliğin satışını yapan ve bu egemenliğe ücretli-maaşlı ve kölelik arayışıyla birbiriyle yarış içindeki işsiz köleler yetiştiren örgütlü faaliyet biçimine dönüştüğünde, ideolojik hegemonyanın sağlayıcısı olur. Kültürü yeni nesillere aktarma sözle ve yaparak-göstererek olduğundaki kültürle, egemen aktarmanın kayıtlı yazarak olduğu kültürlerdeki ilişkiler önemli farklılıklar gösterir. Fakat McLuhan gibi aydınların iddiasının aksine, insan yaşamını belirleyen araç anlamındaki teknolojiler değil, bu teknolojileri kullanan insanın geliştirdiği örgütlü yaşamı üretim biçimidir. Teknolojik araç insanın uzantısıdır ve eğer insan bu uzantıya uzantının bir parçası durumuna düşürülerek parça olmuşsa, bunun nedeni gene teknolojik araç değil, insanın geliştirdiği egemen toplumsal yapıdır.

İnsan tecrübelerinin, umutlarının, korkularının materyal ilişkilerinin ve metafizik açıklamalarının yeni nesillere aktarırken, aynı zamanda, değişimleri de yaratır ve yaşar. İnsanın tarih boyu gösterdiği özelliklerden biri de, ihtiyaçlar artık ortadan kalktığı halde, geçmiş ihtiyaçlarla biçimlenen bilinç ve davranış tarzının yeninin yanında marjinal olarak kalması ve egemenin onun materyal ve ussal temelini silip süpürünceye kadar kendini devam ettirmesi olmaktadır. Bu tür ilişki ve iletişimde, bir kenara itilen “eski egemenin” egemenlik veya marjinalliğin ötesinde güç arayışının ifadeleri vardır.

DİYALOGUN ÖZELLEŞMESİ VE DİLDE SINIFLAŞMANIN OLUŞUMU

Artı değer ve sosyal sınıflaşma

Ekonomik artı değer yaratıldığında, kişiler arasında bu artık-değerin kontrolü üzerindeki mücadeleler de oluştu. M.Ö. 8 ile 4 bin yılları arasında klan\kavim ilişkileri artan iş bölümüyle değişmeye başladı. Artı değer üretilmeye başlandı ve biriktirme olasılığı ortaya çıktı. Artan işbölümü sonucu klan\kavim içinde ürün dağılımında eşitsizlikler oluştu. Bunun sonucu olarak, siyasal güç herkesin çıkarına değil, yaşlıların ve şeflerin çıkarlarını gerçekleştirme biçimine dönüşmeye başladı. Savaşta esir alınanları öldürme yerine, köle olarak kullanma ekonomik-kazanç bakımından daha faydalı görünmeye başladı. Zenginliğin artması ve sosyal sınıfların çıkmasıyla devlet sosyal kurum olarak belirdi ve gelişti (Berberoglu, 1994:38, 39).

Marks (1967) ilk sınıflı toplumları Asya tipi toplum, eski toplumlar ve Alman cemaatleri olarak gruplandırmıştır. Asya tipi "despotizmde" kavim topraklarına yüce yönetici (ulu önder) sahipti; Üretici mülksüzdü. Artı değer bir kısmı bağış olarak alınıyordu; Diğer kısmı da (din ve savaş gibi) harcamalar ve kamu tasarrufu için kullanılıyordu. "Despotun" yönetimi kolektif üretim ve iletişim araçlarındaki kurallara ve dışa karşı savunma araçlarının kontrolüne dayalıydı. Topraklar önce özgür-köylü aileler tarafından işleniyordu. Artı-emek iş devlete ve gönüllü askeri hizmete veriliyordu. Savaşlarla köleler elde edildi: İnsanın kölelik ilişkisi içinde mülkiyet olduğu kölelik üretim biçimi gelişti. Berberoglu'na göre (1994:38, 39) Mısır, Aztek, İnka ve Çin imparatorluğu gibi "despot imparatorluklar" değişime karşı güçlü direnişe sahiptiler ve yüzyıllarca yıkılmadan sürdüler.

Eski imparatorlukların üst tabakasını asiller ve dini-liderler, orta sınıfları zanaatkarlar ve tüccarlar oluşturuyordu. Alt tabaka işçiler, köylüler ve kölelerden meydana geliyordu. Egemen kölelik biçimleri mutlak sahiplik-köleliği, borç-köleliği ve ceza-köleliği şekillerindeydi. Mısırdaki toplum firavundan başlayarak katipler, memurlar, rahipler ve askerler itibarlı kesimi oluşturuyordu; çiftçiler, işçiler ve köleler aşağı sınıfları oluşturuyordu. Hititlerde toplum şu sınıflara ayrılmıştı: Özgür yönetici sınıf; yarı-özgürler; köleler ve göçmenler. Çin'de ise Avrupa feodalizmine benzer asiller\aristokratlar egemendi. Sümerlerin şehir devletlerinden en önemlilerinden Ur III'te toplum üç farklı sınıftan oluşuyordu: Özgür vatandaşlar, yarı-özgür köleler ve ev köleleri...

Eski imparatorluklarla birlikte sadece maddeler üzerindeki kontrol ve mülkiyet gelmedi, aynı zamanda, buna bağımlı olarak, insanların insanlar üzerindeki sahipliği ve bu sahiplikteki dikey iletişim biçimi de oluştu. Bu dikey iletişimde, kölenin benliği ismi elinden alınarak ve sadece istenen yapan bir araç

durumuna sokularak yok edildi. İlk Anadolu, Mezopotamya, Mısır, Çin ve Hindistan imparatorlukları köleliğin yaygın olduğu toplumlardı. Yunan Medeniyeti M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda ve Roma İmparatorluğu M.Ö. 2. yüzyıldan M.S. 2. yüzyıl arasında tümüyle köleliğe dayanıyordu. Yunanlılarda köleler endüstride, zanaatta, tarımda ve evde kullanıldı. Örneğin 5. yüzyılda, Yunan kentlerinde kölelerin sayısı kentli nüfusunun iki mislinden fazlaydı. Mısırdaki firavunlar Tanrı olarak nitelendirildi, bütün toprakların sahipleriydiler. Eski krallık devrinde orta krallığa geçildiğinde yoksulların piramitler yerine kamu işlerinde kullanılmaya ağırlık verilmeye başlandı. Mısırdaki firavuna hizmet etmek için yazıcı (scribe) olmak zorla-çalışma köleliğinden kurutulma yoluydu. Kızıldeniz ve Akdeniz Mısırlıların ticaret ve istila yollarıydı. Karadan iletişim kervan yollarıyla yapılıyordu. Ticareti yapılan ana maddelerden biri de papirüs idi.

Diyalogun sınıfsallaşması ve monologun çıkışı

M.Ö. 20000 yılında mağara duvarına çizilmiş resim, insanın kendini kayıtlı sembolle anlığın ötesinde kalıcılık yaratarak anlatmasıdır. Bu anlatım insanlar arasındaki egemenlik ilişkisinin değil, insan yaşamının doğallığının ve doğaldaki ilişkisinin bir tür öykülenmesidir. Egemenlik amaçlı kullanımı olmadığı için, insanlar arası sömürüyü de anlatmaz. Bu tür "çizimle" veya "yazımla" iletişim, insanın pazar için, sahiplik için veya sahibi için değil, kendini, para veya kazanç fikrinden uzak, kendi ve kendi gibi olanlar için anlatma karakterine sahiptir. Bu çizimde insanın günlük yaşamında önem verdiği bir ilişkideki bir varlığı görürüz. Kölelik ilişkilerinin olduğu, örneğin, eski Mısırdaki çizimlerde, günlük yaşamda insanın insan üzerinde kurduğu egemenlik, bu egemenlikteki istemler ve yapılar anlatılır. Eski Anadolu imparatorluklarının yazıtlarında siyasal yönetimin monologu vardır. Nemrut dağındaki kalıntılarda, bu monologun metafizikleştirilen ideolojisinin yapılandırılmış ifadelerini buluruz.

Eski imparatorlukların kölelik düzenine doğru olan gelişmesinde, sahiplik, üretim araçları ile emek gücü üzerinde toplandı. Sosyal biçimlenmeler kendi üretilen kendi kullanan veya ortaklaşa üretilen ortaklaşa tüketen yapısal biçimden, üretim araçlarına sahipliğe ve güç yapısına göre biçimlenmiş üretim ilişkilerinde aldıkları yere göre gruplaşan kademeler biçimine dönüştü. Üretim araçlarıyla farklılaşmış ilişki üretimden farklılaşmış pay demektir. İnsan tarihinde, yeni üretim güçlerinin (yeni araçları geliştiren ve kullanan güçlerin) gelişmesi ve bunun üretim ilişkilerini değiştirmesiyle yeni sınıflar oluştu ve sosyal biçimlenmeler değişime uğradı. Bu değişimle birlikte iletişim

biçimlenmeleri de değişti. Diyalog özel bir ilişki biçimi içine çöktü: Aynı veya benzer sosyal statüye sahip olanlar arasında olmaya başladı; Sosyal tabakalaşmada tabakalar arasında Monolog ve tek yönlü baskıcı iletişim biçimi gelişti. Bu biçim yasalar, kurallar, gelenekler, kaideler, adetler, dini merasimlerdeki sessizlik, hürmet, susup-dinleme ve riayet etme, ve korku ile beslendi (Siegelau, 1979:13). Tek yönlü monolog ve boyunsundurma ve boyunsunma iletişim ilişkileri ekonomik mülkiyet ilişkilerinin açıklayıcısı ve yansıtıcısı olarak belirdi ve gelişti. Bu gelişme Yunan felsefesinde, sistemin meşrulaştırılmasından, köleliğin evrenselleştirilmesinden, kölelerin de insan olduğunun kabul edilmesine kadar çeşitlenen felsefelerin kendi dünyalarını yorumlamalarıyla anlamlandırıldı. Bu anlamlandırma “köleliğe son” düşüncesi seviyesine ulaşamadı, çünkü bir filozofun köleliğin ortadan kalkmasını yazması için önce evindeki köleyi azat etmesi gerekir.

Eski imparatorlukların aynı sınıf içindeki Diyalog ve sınıflar arası monologda sözlü iletişim egemendir. Bu egemenliğe yazı sonradan eklenmiştir. Tarih boyu sözlü gelenek en eski, en kalıcı ve en egemen biçim olmuştur. Sözlü gelenek, diyalogdan dikey ilişkideki monologa kadar değişen biçimleriyle, Anadolu’da 20. Yüzyılın sonlarına kadar egemen olarak kaldı. Aynı yerellikteki sözlü geleneğin yanında, gezginler ve ozanlar bu geleneğin Anadolu’da zaman ve uzay içinde yayıcısıydı. Ozanlar Avrupa’da en yüksek zirvesine eski Yunan kölelik medeniyetinde ulaştı. Örneğin Homerik Şiirler nesillerden nesillere ezberleyen şairler tarafından nakledildi. Sözlü gelenekle standartlaşmış yollarla deneyim ve bilgi, kayıt ve geri-çağırma (hatırlama) gereksinim vardı. Bu da, ancak efsaneler, hikayeler, öyküler, destanlar, ağıtlar, olaylar, ata sözleri, vecizeler, şiirler ve mizahın insanlar arasında ezberlenip sözlü olarak aktarılmasıyla mümkündü. Bu anlatım şekli zorunlu olarak beraberliğin ve belli kültürel biçimlenmelerin sürdürülmesinde önemli bir parçası oldu. Bu beraberlikte egemenlik ve mücadele koşulları tutma ve değişim için yeniden-üretildi. Sözlü gelenek büyük ölçüde yerel karaktere sahipti, fakat bu yerellikte imparatorluğun egemen söylemleri de vardı. Anadolu’nun sözlü geleneği Batı kültürünün kayıtlı ve görüntülü “hikaye kurgulayıcılığı ve anlatıcılığıyla” marjinalleştirilinceye kadar egemen kaldı.

Sözlü iletişimle sadece “o andalıkla” ilgili bir yaşam sürecini tamamlama gerçekleşmez, aynı zamanda sözlü gelenek insanların bellekleri kayıt yeri olarak kullanılarak, nesilden nesile aktarılanlar efendiliğin ve köleliğin, temsil edenin ve edilenin konumları, insanlar arasındaki beraberliğin ve bu beraberliğin yapısının desteklenmesinin önemli bir parçası olur. Sözlü

gelenekle, elbette, sadece diyalogun ve monologun materyal ve ideolojik yapısı desteklenmez; sözlü gelenek aynı zamanda direnişin ve mücadelenin sürdürülmesinde görevseldir.

EGEMENLİĞİN KAYDI VE EGEMENLİK ALTINDAKİNİN BİLİŞİ: YAZI VE OKUMA

Yazıya gereksinim ve yazının oluşumu

İlkel yapılarda nüfusun artışıyla fiziksel ihtiyaçlar ve dolayısıyla yaşam gereklerini sağlamak için çevrenin kontrolü ihtiyacı da arttı. Bu ihtiyaçlara cevap olarak araçlar ve silah için metal işleme, ev içi el-işleri\dokuma, hayvanların evcilleştirilmesi, ve sonra yerleşik hayat biçimini getiren tarım geldi. Yerleşik hayatın ve tarımın gelişmesiyle, hem uzayda\mekanda kullanım arttı; hem de tekerlek ve araba gibi araçlarda ve beceride\ustalıkta gelişmeler oldu; Bu gelişmelerin sonucu üretim de arttı ve tarımsal artık-ürün elde edildi. El işlerindeki ve tarımdaki artık-ürün mübadelesini (exchange) ortaya çıkardı. Bu gelişmeyle aynı zamanda iş bölümü ve kavim içinde sonunda köleliğe giden hiyerarşinin oluşması gerçekleşti. Kavimler aralarında ilişkiye başladığında, emtiaların mübadelesinden daha çok örgütlü sosyal biçimlerin ilk faaliyetleri olan savaşlar geldi. Bu faaliyetler iletişimin yapılaştırılmasında yansıtıldı. Tarımda ve el-işlerindeki gelişmelerle ve artan iş bölümüyle, artan uzmanlaşma ve üretimle birlikte, mübadele sadece kavim\klan içinde genelleşmedi, aynı zamanda dış ilişkilerde de artı. Kavimler\klanlar ortak ilgi ve korunmak için veya istilalar ve talan ile birleşmeye başladı. Tarımın olduğu yerellikle (köyle), el sanatının\zanaatın olduğu yerellik (kasaba) arasında ayrılma arttı; Kasaba gelişmenin merkezi olmaya başladı. Mübadelenin genelleşmesiyle, farklı insanlar, gruplar ve kavimler arasında yakın ilişkiler kurulmaya başlandı. Bu ilişkilerle birlikte bilginin, tecrübenin ve fikirlerin alışverişi de geldi. Bu gelişmeler sözlü geleneği yetersiz kılan ihtiyaçları ortaya çıkardı. Sözselin şimdilik (zaman) ve buradalık (uzay) bağımlılığı, bu yeni gelişmelerin getirdiği zaman ve uzayla yeterince çakışmadı. Kayıt etme gerekliliği oluştu. Bu nedenlerle yazı ve onunla gelen okuma gereğini ön plana getirdi. Gerçi yazma ve okumanın yayılması 21 yüzyılın eşiğinde bile yaygınlığa ulaşmadı, fakat başlangıcı, bu gelişmelerin olduğu zamanımızdan 5000 yıl öncesine kadar uzanır (Siegelau, 1979:14; Erdogan, 1997).

Yazılı iletişim çağı Asya'da eski Çin ve Amerika'da Maya ve Aztek uygarlıkları tarafından 5,000 yıl kadar önce başlatıldı. Eski imparatorluklarda

elle yazının ve araçlarının gelişmesinin temelinde, ne meraklı bir bilim adamı\ birey\ kaşif ne de halkın ihtiyacı yatar. Yukarıda belirtilen gelişmelerle ve kölelik üretim biçimiyle birlikte kayıt etme gereği de acilleşti. Bu da yazının ve araçlarının icadı ve geliştirilmesini getirdi. İlk kayıt etme ihtiyacı ve yazı kullanma mülk (ve köle) sahiplerinin mallarının ve alışverişlerinin kaydetmesi ve hesabını tutmada başladı. Köleliğin ve kölelik imparatorluklarının kurulmasıyla ekonomik ve siyasal yönetimde kullanımı başladı ve yaygınlaştı. Yani, yazının çıkışı tümüyle ekonomik temelliydi. Daha sonra siyasal yönetimin kurallarının ve komşularla yapılan anlaşmaların kayıt edilmesinde, savaşta ve yasal dokümanlarda kullanıldı (Siegelaub, 1979). Elle işlenerek yapılan kayıtlar, aracı, amacı ve ürünüyle, yöneticilerin, tüccarların, sahiplerin, lordların, asillerin, beylerin, senatörlerin vb. mülkiyeti olarak kendini gösterdi. Diğer bir deyimle, iletişim, taş, çamur tabletler, ağaç tabletler, papirüs ve hayvan derisi üzerine işlenen yazının kullanılış biçiminde, ekonomik yönetimin ve siyasal egemenliğin bir parçası olarak oluştu ve gelişti. Ekonomik gereksinimlerle başlatılan ilk grafik yazı biçimleri, ardından imparatorlukların güç yapısının ihtiyaçlarına adapte edildi.

İlk kavilerdeki sözlü geleneğin yansıttığı ortak varoluş ve sürdürülebilirlik, eski imparatorluklarda egemen güç yapılarının egemenliklerini perçinleme ve sürdürme şekline dönüşür. Bu durumda eski “ortak bilinç” sahte bilince dönüştürülmeye başlar; grup duygusu egemenliğin mitlerden ve rituellere, diğer günlük etkinliklerden geçerek sağlanmasını gerçekleştirme biçimini alır. Bu durumda, siyasal, dinsel ve ticari güçlerin bireyciliği (veya grup bilinci) kendi egemenlikleri için örgütlenmiş grupsal çıkarlar duygusallığıdır. Kölelerin ve diğer egemenlik altındakilerin birey olarak varoluşu bu egemenlik içindir ve kendi için benliğinin gelişmesi egemen yapı içinde eritilmiş ve yok edilmiştir. Köle-insan, çalışan insan, sahip-efendisi, devlet ve örgütlü din gücüne hizmet için vardır. Bu egemenlikte sözlü gelenekten geçerek kölenin zincirine vuruluşu, sözselliğin veya yazının kendi yapısından kaynaklanmaz; onu zincire vuran koşul nedenlidir.

Eski İmparatorluklarda yazı Araçları

Sümerler M.Ö. 3500 yıllarında bilinen ve sembolün sesi belirlediği ilk yazıyı kullandılar. Bu yazı Akadlar, Elamlılar, Babilliler, Asurlular, Hititler ve Urartuların elinden geçerek değişikliğe uğratıldı ve Fenikelilerde fonetik dil oldu. Fenikeliler kendi alfabelerini çivi yazısından yararlanarak geliştirdiler.

Babillerde bulunan en eski yazıtlar, taş tabletlere kazınarak işlenmiş ve her

biri bir sözcük ya da düşünceyi temsil eden işaretlerdir (ideograms). Daha sonra en yaygın yazıt aracı olarak tablet şeklinde yapılan kil oldu. Ardından ideogramlar çivi yazısının hecesel işaretlerine dönüştü. Fakat simgesel işaretlerin bir kısmı varlıklarını sürdürdü ve bunlardan alfabetik sesleri simgeleyen başka işaretler ortaya çıktı.

Mısırlılar M.Ö. 3100 yıllarında hiyeroglifleri geliştirdiler ve alfabe tipine geçmediler. Bilgi tekeli taş üzerine yazı ve hiyeroglifler merkezindeydi. Mısırlılar M.Ö. 2500 sıralarında ana yazı aracı olarak taş ve ağaç yerine papirüs ve fırça kullanmaya başladılar. Böylece yazıyla iletişim aracında uzay içinde “taşınabilirlik” kolaylığı sağlandı. Papirüs kütüphaneleri kuruldu. Yazı sanatının bu gelişimiyle katiplik mesleği gelişti. Hiyeroglif önce gerçek objeleri anlattı, ardından fikirler ve heceleri anlatmak için kullanıldı. Mısır yazısı m.ö. iki binlerin ikinci yarısında 24 sessiz harfli alfabeden oluşan Fenike yazısının gelişmesine model oldu. Bu alfabeden Sami oradan da Latin alfabesi oluştu. Yunanlılar M.Ö. 200 yılında hayvan derisinden parşömeni geliştirdiler. M.S. 150'de ilk kez, parşömen, yuvarlak rulo yapma yerine, kitap yapmak için sayfalar içine katlandı. Çin'de, yazılı iletişim aracının geliştirilmesine tekstilden yapılan kağıt eklendi. Tekstil parşömenden daha ucuz bir hammaddeydi ve bu da kağıt üretimi fiyatlarını düşürdü. Sonradan, lambanın siyah isinden yapılan mürekkep yazı biçimine yeni bir tarz kazandı. Çinliler M.S. 105'de kağıt ve mürekkep yapmaya başladılar. M.S. 450'den sonra Asya'da "blok basım" kullanılmaya başlandı. 868'de en eski blok basımlı kitap Diamond Sutradır. Katipler ustalıklarını artırmaya başladılar. 8. yüzyılda Bağdat'ta ve 9. yüzyılda Mısırda İslam rejimi kağıt üretimini yaygınlaştırdı. Onuncu yüzyılda kağıt üretimi hızla yayılmaya başladı. Avrupa'da ise, kilisenin egemenliğindeki orta çağlara ulaşıldığında, yazı ve bilim tümüyle kilisenin tekelinde ve kontrol undaydı.

Yazıların içeriği ve biçimi

Yazının icadı “zamanı gelmiş olan bir fikir” değil, fakat üretim koşullarının zorladığı bir yenilik-buluşur. Yazının içeriği kaçınılmaz olarak bu yeniliği arayan koşulların gereksinimini giderecek görevi ve içeriği taşıyacaktır. Eski imparatorlukların yazı sistemleri o zamanların kültürel ve mental dünyasını anlamada önemli rol oynadığı belirtilir, fakat yazının gerçek önemi ekonomik, yönetim ve ticaret alanındaki anlamında yatar. Tapınakların geniş kaynakları denetlemeleri gerekliydi; gelirler hesaplanmalıydı; genişleyen kaynak temeli için tek bir kontrol sağlanmalıydı.(Childe, 1967).

Eski İmparatorluklardan kullanılan metinler oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bunların çoğunluğunu siyasal yönetim güçlerinin belgeleri oluşturmaktadır. Babil, Mezopotamya, Hitit ve Asur krallarının yasaları siyasal ve ekonomik ilişkileri, kölelik ve mülkiyet haklarını belirler ve düzenlerler. Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarının yazıtlarındaki belgelerde memur raporları, satın alma senetleri, vasiyetler, mübadele senetleri, kral mektupları ve komşu uluslar arasındaki ilişkiler, eski imparatorluk düzenlerinin toplumsal yapısı ve ilişkileri hakkında bilgi verirler. Asurluların Harran envanteri adıyla anılan belge, hayvanlar, sulama araçları ve köleleri de içeren ve Asurluların sömürge topraklarını kapsayan bir liste sunar (Diakov ve Kovalev, 1987). Hitit kroniklerinde olduğu gibi tarihsel metinler uluslararası egemenlik ilişkilerini öykülerler.

Yazının ilk gereksinim duyulduğu ve kullanıldığı alan ekonomik konum olduğu için, bu alandaki içerik, malın hüviyeti, mülkiyetin belirlenmesi, imza, mal listesi, malın sınıflandırılması, mübadelenin kaydı, hesap kaydı vb. biçimleri içerir. Yazının sonradan siyasal\dini yönetimde kullanılmasıyla, ekonomik içeriğe siyasal yönetim içeriği de eklenmiştir. Bu içerikleri Anadolu uygarlıklarından kalan yazıtlarda (örneğin tabletlerde) oldukça bol görürüz. İçerik egemenliğin kendini ifadesidir ve egemenlik altındakinin sözü veya istemi yer almaz. Egemenlik altındakilerin istemleri ve davranışları, bu yazıtlarda düzenlenir. Örneğin Hammurabi (m.ö. 1792-1750) yasaları Babil imparatorluğunun kölelik sistemini yasal bir çerçeveye oturtmuştur. Hammurabi yasalarında amaç, örneğin egemen kalabilmek için kölelikte köleliği adil gösteren adalet getirmektir (Erdoğan, 1997a). Anadolu'nun eski uygarlıklarının "yazılı edebiyatı" güç merkezinin kendini anlatımıdır. Mısır'ın en eski egemenlik edebiyatı Piramit yazıtlarıydı. Bunlar firavunların mezarlarının duvarlarındaydı. Bu yazıtlarda firavunun tanrı olduğu tekrar tekrar iletilir. Eski dönemden sonraki edebiyatta yazıtların popülerleştiği görünür: Bu yazıtlarda günün kötülüklerine karşı protestolar, sosyal adalet talepleri, romantik heyecanlar, kadın, şarap ve şarkılar işlenmiştir. Elbette işleyenler Mısır halkı değil, "yazmayı bilen" ve "böyle yazması" istenenlerdir.

İlk yazı tablolar ve listelerle grafik biçimindeydi ve temsil olarak konuşmanın değil kelimelerin temsiliydi. Yazılarda efsaneler, halk öyküleri veya edebi biçimlere rastlanmaz; Babilon'un tapınaklarında ve palaslarında bulunanlar idari ve ekonomik dokümanlardır (Goody, 1977). Sümer imparatorluğunda geliştirilen en ilk yazı ticari amaçlı yazıdır: Taşınan mallara bağlanmış, malların hüviyetini belirleyen ve kişisel mühür taşıyan kil etiketler bu ilk yazı

biçimlerini temsil eder. Sonradan, kimlik belirlemede malları resimlerle temsil edilen listeler ve gönderenlerin yazılı imzaları kullanılmaya başlandı. İsim ve maddelerin detaylarını taşıyan tabletler yevmiye defterlerinin, mizanların ve muhasebe defterlerinin gelişmesine önderlik etti. Bu tür yazı sistemi kamu ekonomisi ve yönetimi ihtiyaçlarından yükselen bir temele dayanır. Dolayısıyla, ilk yazı biçimleri gelişen bürokratik yapılarda ekonomik ve yönetim amaçlarla kullanılmıştır.

Yazılardaki listeler malların listesi olarak kalmadı; faturalar, hesaplar, tarihler, malın cinsi, iş adı ve çalışanların ismi, mühürler olarak gelişti. Siyasal yönetim alanında imparatorluklar arasındaki anlaşmaların, üst zümreler arasındaki mektuplar, imparatorluğun yönetimindeki olaylar, yasalar, boşanma kuralları, yeminler, serbest bırakma kontratı, tarihi olayları sıralayan yıllıklar, dini vahiyler, kronolojiler, savaş hikayeleri ve kontratlar biçiminde gelişti. Bu gelişme bugün “tarih” dediğimiz kavramın başlangıcıdır. Bunun yanında kelime listelerin, olayların listesinin uzantısı olarak ortaya çıkması kategorileştirme ve bilginin gelişmesine önderlik etti (Goody, 1977).

Eski imparatorluklardaki mülkiyet ilişkileri aynı zamanda köle ve mal sayımı ve toprak ölçümü gibi gereksinimler için matematiğin gelişmesini de getirdi. Zamanla yazı bilim, muhasebe, matematik ve astronomi için zorunlu araç oldu. Pozitivist bilimciler için, yazı uygarlığın referans noktasıdır. Elbette, bu evrenselleştirmeyi ve herkese mal etmeyi yapmadan önce, nerede, hangi koşullarda, kimin ve ne için gibi sorulara cevap verilmesi gerekir. Babil’lilerde hesaplara “güneşin günde 360 adım atıyor” ile çemberin 360’derece olması belirlendi; Gündüz ve gece 12 saat olarak hesaplandı. Haftanın yedi gün olarak saptanması m.ö. bin ortalarında, gözle görülen yedi büyük yıldızın (güneş, ay ve beş gezegenin) yedi tanrı olarak anlamlandırılmasıyla çıktı. Mısır uygarlığında yıl 365 gün, 12 ay ve geri kalan beş gün bayramlara ayrıldı.

M.Ö. 3 ve 2 binlerde Sümer ve Babil edebi yapıtları siyasal ve ekonomik yazıtların yanında, özellikle dini içerikli ve dolayısıyla insanın düşünce tarzını ve ideolojik biçimlenmesini sağlayan yazıt biçimleridir. Yazıtlar büyük çoğunlukla dinsel törenler veya büyüyle ilgilidir. Mitolojilerde de dinsel ilgi egemendir. Resmi dinin mitolojisini sunan Sümer ve Babil edebiyat yapıtlarında birçok folklor (halk mitolojilerinin) motiflerine rastlanır. Babillilerin özdeyiş ve ahlak ilkeleri yapıtlarında da, dini yapıtlarda olduğu gibi, özellikle dinden geçerek sağlanan boyunsunma içeriği hakimdir: “Kurban hayatı uzatır, dua günahı kurtarır” (Diakov ve Kovalev, 1987:130). Mısır

imparatorluklarının da yazılı metinleri öncelikle dinsel merkezlidir ve örneğin piramitlerin, yeraltı ve oyma taş gömütlerinin iç duvarlarına kazınmış büyüsel metinler böyledir. Bunun yanında güçlü bireylerin öz yaşam anlatan din dışı yazıtlar da vardır. Siyasal gündelikler (cronicles) ve yıllıklar Mısır'ın özellikle yeni imparatorluk döneminde siyasal bir tarih biçimine dönüşen, firavunların seferlerini, fetihlerini ve büyük başarılarını anlatırlar. Mısırdaki Orta imparatorluk döneminde Harpçının Şarkısı ve Ruhuyla Yaşamaktan Yorgun Düşmüş Bir Adamın Diyalogu gibi yapıtlar (Diakov ve Kovalev, 1987:182) ezilenin ağır yaşam koşulları altındaki karamsarlık ve düş kırıklıklarını dile getirirler.

Hititlerde de yazıtlarda öncelikle yasal biçimlendirmeler ve diplomasi ve savaş hakkında ayrıntılı bilgiler veren siyasal gündelikler vardır. Hitit taş kabartmalarında iletilenler Hitit yönetici sınıfını ve köleci devleti koruyan tanrıların resmedilişi yanında, savaş sahnelerini, hayvanları, çiçekler, avcılar gibi günlük yaşamla ilgili canlı anlatımlar da vardır. Hitit edebiyatından kalıntıların kalmaması ve Hattuş kütüphanesinin büyük bölümünün kaybolması yazı aracı olarak tahta tabletleri kullanmalarından kaynaklanmaktadır.

Asur yazıtlarında da gene iç ve dış ilişkilerle ilgili yazıtlar egemendir. Asur saraylarının alçak-kabartmalarında savaş tutsaklarının köleliğe götürülmesi ve asillerin işkence edilmesi ve kralın av sahneleri anlatılır.

Asurlular ülke içinde haberleşmeyi ve askeri harekatı güvenlik altına almak için sürekli posta bağlantıları kurmuşlar ve taş döşenmiş ulaşım-iletişim yolları yaptırmışlardı. Yazıtlar ve kabartma kalıntıları kralların barış ve savaş zamanındaki yaşam öykülerini (bahçe ve havuzlarını, eşlerini, ailelerini, köllerini gösteren) anlatmaktadır.

İlk metinleri Sümerce olan Gılgamış şiirsel destanı Sümer'in Uruk kentinin öldükten sonra üçte ikisi tanrı olarak sunulan kralı Gılgamış'ın ölüm ve hayatın gizemini bulmaya çalışan serüvenlerini anlatır. Destanda egemen dinsel açıklamalar ve ilişkilerle, buna Gılgamış'ın mücadelecili direnişi ve açıklama getirişi arayışı vardır.

Yazıtlarla kalan iletilerden başka sanat yapıtları arasında kalanlar da, örneğin hayvan tasvirleri, kabartmalar ve heykellerdeki anlatımlar, eski imparatorlukların yaşam tarzı ve egemenlik ilişkilerini öykülerler.

Yönetilenlerin okumayı öğrenme ve yazmayı öğrenmeme gereği

Raymond Williams'ın (1974:131), endüstriyel devrim sırasında İngiltere yönetici sınıflarının yaptığı hakkındaki yorumu, sadece o konuma ve zamana özel değildir. İletişimin kontrolü sürecinde eski imparatorluklar da aynı politikayı gütmüşlerdir: Halkın yazıyı okuması egemen yönetimin kurallarının, direktiflerinin ve ideolojisinin anlaşılması için oldukça faydalı görevselliğe sahiptir. M.Ö. 59 da Roma'da her gün elle yazılmış Acta Diurna denilen dokümanlar meydanlara asılması, hiç değilse halkın belli bir bölümünün bunları okuduğunu işaret eder. Fakat gene de, "ilk imparatorluklarda okuma ne denli yaygındı ve kimler arasında yaygındı" sorusu kesin cevabı olmayan bir araştırma sorusu olarak kalmaktadır. Ayrıca kamu alanlarında olmasının anlamı, Anadolu'da bir okuma bilen okuyarak diğerlerinin dinlemesi biçiminde miydi? Ve hatta Arapça duaları ezbere okuyan okuması gibi miydi? Eski Anadolu medeniyetlerindeki yazıtlarda çeşitli dillerin kullanılmış olması, yönetim kadrosunda çeşitli dilleri temsil edenlerin olduğunu ve egemenlik altındaki farklı kavimlerin yönetiminde o kavimlerin dillerinin de kullanılması politikasının egemen olduğunu mu anlatır? Bu tür gereksinmeyi getiren koşullar neler olabilir?

Halkın yazmayı öğrenmesine ihtiyaç yoktur, çünkü halkın yazıyla iletişeceği hiçbir emir, vereceği ders veya talimat, göndereceği ve hesabını tutacağı malı yoktur. Öğrenmeleri de yönetici güçler için görevsel değildir. Ayrıca yazmayı öğrenme, yazının kendi biçimi nedeniyle de oldukça zordu: "Hiyeroglif, çivi yazısı, Hint yazısı ve Çin'de geliştirilen yazının öğrenimi, yıllarca süren deneyimi gerektiriyordu. Yazı ustaları bu yüzden toplumda ayrıcalıklı bir statü kazanmıştı." (Alemdar, 1981:16). Ancak Fenike alfabesiyle öğrenme çok daha kolaylaştı. Çok sonra kağıdın çıkması ve yaygınlaşması ve örgün eğitimin gelmesiyle okuma ve yazma da ulaşılabilir oldu. Fakat okuma veya yazmaya herhangi bir nedenle gereksinme duyulmadıkça, aracın var ve kolayca erişilebilir olması anlamını yitirir. Bunun en belirgin göstergesi 20. Yüzyılın Anadolu'sudur. Hele, televizyonun yaygınlaşmasıyla, yazı okumaya dayanan egemen cehalete yeni ve önemli bir ekleme yapılmıştır: Cehaletin yazıyla desteklenip yaygınlaştırılmasının yerini, görüntülü cahilleştirme ve yönetme almıştır.

Yazma, aracı ve süreciyle, yazan ve yazdıranla, egemenliğin mülkiyetinde olduğu için, örneğin, Anadolu'nun eski medeniyetlerinin on binlerce yazılı tabletleri arasında, halkın yazıtları yoktur; hepsi de imparatorluğun yönetimi ve düzenlenişiyle ilgili yazıtlardır. Mezopotamya'da, Mısırdaki, Roma'da ve Yunanistan'daki eski imparatorlukların yazılı kültürel kalıntılarının sahipleri ve

içeriklerinin hiçbirini ne halkın, ne de halk tarafından kendi için üretilmiştir. Yazılı iletişim, imparatorluklar içinde ve imparatorluklar arasındaki siyasal ve ekonomik egemenlik ve kölelik ilişkilerinin düzenlenişinin ve yürütülüşünün kaydı ve iletisidir. Yazılı iletişimin aracı, amacı, konusu, kullanılışı ve sonucu imparatorluğun mülkiyet yapısını ve mülkiyet ilişkilerinin özelliklerini anlatır.

Egemen medyanın özellikleri, önceden-varolan örgütsel yapıyla beraberlikte bilgiyi kolaylaştırır. Bu kolaylaştırma, medyanın özel çıkarlara hizmet edecek ve genelin ulaşmasını engelleyecek bir şekilde konumlandırılması\yerleştirilmesiyle, yerleştirildiği konumdaki güç yapısı için çalışır. Bu güç yapısındaki egemen sınıfların dışındakiler için yazı, aydınlanma iletişim aracı değil, egemenlik, yönetim ve sosyal kontrol araçları olarak tecrübelenmiştir. Çivi yazısını kil tabletlere birleştiren Babil teokراسisinde; Papirüs kullanan eski Mısır imparatorluğu, Roma ve eski Yunan imparatorluklarında iletişim medyasını düzenlenişi ve fonksiyonu bu şekilde olmuştur.

Nasıl ki jestler dilin gelişmesine yol açırsa; fonetik alfabe de kapalı işaretler\resimler sistemine devam olarak gelişti. İmparatorlukta devlet kurumsallaşma ve örgütlenmesi kompleksleştikçe, iletişim araçlarındaki (means of communication) uygun değişimleri gerektirdi. Papirüs'ün fonetik alfabeyle kullanılması geniş bölgelerin ve toprakların kontrolde oldukça fazla etkiliydi. Papirüs'un kullanımı, askeri gruplarla toprakların kontrolüne yardım etmiştir. . Innis'e göre (1951) İslamın yayılması, Mısırdan papirüsün ihracatını azalttı ve 719'da ortadan kalktı ve yerini Orta Çağlarda bilgi tekeli Kiliseye veren parşömen aldı. Fakat belirleyici olan papirüs değil, papirüsün yer aldığı üretim biçimi olmuştur.

SÖZLÜ VE YAZILI İLİŞKİSİ: EGEMENLİK VE ANLATIM BİÇİMLERİ

Dil, sözsöz veya yazısöz, sosyal ve kolektiftir. “Anlam, onu benim için yapmadan önce, topluma aittir; Benim stilimin bireyselliğine rağmen, ben sadece sistem tarafından bana verileni sunabilirim (Lecercle, 1990: 106). Benzeri şekilde, Chomsky'nin belirttiği gibi, kullandığımız cümleler yeni veya eşsiz olabilir, fakat kullandığımız gramatik kalıplar öyle değildir. Dil, günlük kullanımda radikal yeniliği kösteklerken, aracın iletimsel gücünü uzatır. Josipovici, dilin kullanımında, aslında, bizim kendi dışımızdaki güçlerle “konuşulduğumuzu” veya “yazıldığımızı” belirtir. Elbette, biz papağanlar gibi “konuşmacı” değiliz. Elbette bu güçler bir üstün varlık veya tarihsel gereklilik oluşturmazlar; duraksız değişen ve çelişkili baskılar çokluğu, bizim “gerçek”

olarak aldıklarımızı oluşturur.

Jesuit Ong'un belirttiği gibi, bütün söylemlerin ilişkilerin paradigmasının yazılı metin olduğunu düşünenler, dillerin sadece çok küçük bir parçasının basıldığı ve basılacağı gerçeğiyle yüzleşmelidir. Çoğu diller metinselsiz yok oldular ve yok olmaktalar (Ong 1986:26). Dünyanın farklı yerlerinde ve farklı zamanlarında konuşulan dillerin onda birinden azı yazılı biçim geliştirmiştir. Yazı geliştirmişler arasında önemli literatür üretenlerin sayısı yüzün birazcık üzerindedir. (Harris 1986: 15).

Yazının ilk imparatorlukta kullanım biçiminden kolayca anlaşılabilirliği gibi, yazılı kelime, sözün yerini almamıştır. Fakat toplumsal ilişki ve iletişim biçimine yeni bir boyut eklemiştir. Bu yeni boyutun önemi ve kapsamı, gördüğü fonksiyonlarda yatar. Yazı elbette konuşmayı ortadan kaldırmadı. Yazıyı kullananlar arasında, eski konuşma değişir ve söz yazının sistematik biçimiyle sistematikleşir. Ticari ve siyasal-dinsel yönetenler ile yönetilenler arasındaki dil\konuşma farkı hem içerik hem de nitelik bakımından daha da artar. Egemenin dili egemenliğin üretimiyle uğraşırken, egemenlik altındakilerin dili hem mücadele hem de istekli ve zorunlu boyunsunun ifade biçimlerini taşır.

Sözlü gelenekte bilme, duyma ve anlatarak anlatılanı göstermeye dayanıyordu. Yazı teknolojisiyle, bilmede okuyan için, anlatılanı sembolik olarak görme ön plana geçer. Kitaba dayanan örgün eğitimde, sembolü (dili) görerek anlamlandırma egemen öncelik alır. Yazı geleneğinin egemenliği pozitivist-empiricism'de o denli ileri öncelik durumunu kazanır ki, gözlemlenemeyen fenomen bilimsellik dışında tutulur (Erdoğan, 1998; Classen 1993).

Sözsellik, Ong'un deyimiyle (1986) şimdiye bağlı şimdiki gerçek etkinlik ve “doğaldır”; yazı ise “ölü” ve “yapay”. Yazı insanın dışında ve insana yabancı bilinçli ve yansımacı bir biçimde belirlenmiş bir teknolojik üründür. Yazılı kelimeler sesin (vekaleten) yerini alır; ta ki içten veya dıştan okuma yoluyla tekrar sese dönüştürünceye kadar bir yüzey üzerindeki işaretlerdir (Ong, 1974:166). Eski imparatorluklarda, belli güçlerin yönetim gereksinim ve amaçlarına hizmet eden yazı, beyne kayıt ve beyinde hatırlama yoluyla tekrar çağırarak kullanmaya, daha güvenilir olan kayıt etmeyi ve bu kayıtları sözselleştirerek (okuyarak) hatırlamayı ekledi. Yazıyla, elbette, sadece insanın değil doğanın, zaman ve yerin kontrolünü geliştirmenin bilimsel sistemliliğine doğru gidiş başlar.

Söz ve sözle iletişim herkes tarafından ve herkes için vardır; fakat yazılı kelimeyi okumak çok az ve üretmek ise sadece seçilmiş birkaçın mülkiyetinde ve kabiliyeti içindedir. Sözlü iletişimle, en temel Diyalog şekliyle, insanlar arasındaki ilişkiyi kurar ve derinleştirir. Ses birey gruplarının bilinç ortaklığında kurulan gerçek cemaatin biçimlenmesinde önceliğe sahiptir. Ses kişiyi dünyaya yerleştirir ve o andalığı iletir (Ong, 1967:124, 129). Sözselliğe Ong'un verdiği karakter ancak, diyalog koşullarında egemendir. Sözselliğin Diyalog karakteri dikey iletişim biçimi içinde karakter değiştirir ve sansür, yasal yasaklar, gelenekler ve görenekler, görevler ve sorumluluklar adı altında gelen egemenlik ilişki yapılarıyla, söz ortaklaşalığının anlatımından çıkartılır ve egemenliğin gerçekleştirilmesi ve yürütülmesinin aracı olur.

Sözsellik belleğin rolü ve iletişimde somut durumun buradılığı ve şimdiliği bakımından oldukça önem taşır. Sözselliğin şimdiliği, iletişimi etkinliğe bağlar. Sözselle iletişimde, yazının yapamadığı bir şekilde, anlık faaliyet/yapma ve reaksiyon teşvik eder. Bu reaksiyon, sözselliğin toplumsal örgütlü yapıda olduğu konumun egemenlik/mücadele karakterine göre biçimlenir: Yapma ve yaptırma; katılma ve birlikte yapma gibi...

Sözsellikte bellek dışında kayıt yoktur. Yazılı kelime, bellek dışında kayıttan geçerek, kaydedildiği gibi, hatırlamaya yardım eder. Bellek toplumsal bireyse aittir; yazılı kelime dışsaldır. Bu dışsallık yazıda araç ve süreç olarak yazanı ve okuyanı üretimde ayırır; kullanımda ise araçtan ve okuma sürecinden geçerek farklı zaman ve yerde, birbirinden soyutlanmış olarak birleştirir.

Sözsellikte, belleklerdeki dışında, yazılıda olduğu gibi geri dönüşlü bir tarih yoktur. Fakat bunun anlamı elbette, o toplumun tarihten yoksunluğu değildir; fakat şimdiye sıkı sıkıya bağımlılığı; dünü ve bugünü yaşamada aynı andalığıdır. Bu aynı andalıkta ses/söz işleyen güçluktidar kaynağıdır. Kişi ok ve yayı kullandığı gibi, kelimeleri de amaçları gerçekleştirmek için kullanır. Bu amaç ilk kavimde grup temellidir; eski imparatorluklarda ise grup yerini grupların oluşturduğu sınıfsal yapılar alır.

Sözselle toplumda konuşma nosyonu, tanımlama dilinden çok, faaliyete/etkinliğe dayanır. Söylenenin unutulmaması için çeşitli stratejiler geliştirilmiştir: Öykü, törenler, rituals, formüller ve hafızayı güçlendirme (mnemonics) üzerine kurulmuştur. Şiir, destan, ağıt ve müziksellik, söylenenleri hatırlamayı kolaylaştıran ve söyleneni bir yere yerleştiren ritmik ölçek içinde anahtar bir fonksiyona sahiptir.

Sözselde yüksek seviyede fazlalık ve önceden örgütlenmiş parçaları

birleştiren formüller vardır. Bu nedenle, sözsel toplumda sözün yapısı analitik olma yerine ekleyicidir. Analitik düşüncede, yüksek kategori alçak kategoriye tabi kılınır; Sözsellikte herhangi bir açık hiyerarşi veya boyun eğme kalıbı olmaksızın basitçe ilaveler yapılır. Belleğin anahtar rolü sözsel gelenekte büyük öneme sahiptir ve sözselin egemen olduğu toplumlarda topluma biçimlendirici etki yapar. Sözsel geleneğin toplumu, geçmişin sürekli şimdiye katılmasıyla dengeli-durgun (homeostatic) bir yapıya sahiptir. (Innis, 1951:31). Toplum, enerjisinin çoğunu unutmamaya, geçmişini şimdide sürekli olarak yeniden-oyunamaya doğru yönlendirir; Eşit derecede önemli olarak, konuşma\sözsel faaliyettir ve konuşmanın olduğu yer ve şimdilikte orijinallik ve yaratıcılık yeni-hikayeler yaratmada değil, performansın veya iletişimin kalitesinde yatar. Sözlü beyin\us öyküleyici anlatıma, listeler yerine, hikayelere doğru yönelir. Sözselde, tanımlayıcı ve değerlendireci boyutlarıyla yansızlık değil bir görüş vardır: Dışlayıcı değil, katıcı ve katılımcıdır; Küçük mekanlarda olur ve yüz yüze ilişkilerle insanları birleştirir. Soyut yerine somut durumsaldır; dolayısıyla, bileni bilenden ayırmayan tartışmacı veya konuşmacıdır. Tartışmacılıkta egemenliğe karşı aktif mücadelecilik veya karşılıklı-katılımcı bağımlılık vardır. Konuşmacılıkta ise, konuşan ve dinleyen arasındaki ilişkinin önceden belirlenmiş ve süregelen egemenlik karakteri ön plana çıkar.

Sözsellik, insanın bütün duyularını ahenkli bir şekilde ayarlayan ve zaman ve yeri eşsiz bir şekilde birleştiren bir temel sentezdir. Sözsel iletişimde göz, kulak, ve beyin, duyular ve beceriler, her biri diğerini tamamlayarak ve uyararak işbirliği ve karşıtlık içinde birlikte çalışırlar. Bu anlamda, sözsellik insan kapasitesinin, fonksiyon gören bir bütünlüğe entegrasyonudur. Ondan bütün diğer medyalar kısmi seçmeler çıkartırlar. Bu anlamda, sözsellik, sadece diğer medyaların yanında yer almaz; diğer medyaların ikincil olduğu ve diğer medyaların çıkartıldığı bütün insan iletişiminin esas temeli olur. Ayrıca, sözsellik eski uygarlıklarda dengeyi kurucu bir etkiye sahipti. Yazı ise, zamana olan tek-yanlı oryantasyonu nedeniyle bürokratik örgütlenmeyi teşvikle merkeziyetçi etkiye sahiptir. Analitiktir ve soyut düşünceyi teşvik eder; yazarı ve okuru birbirinden ayırır (Innis, 1951).

Sözlü gelenek ve bellek, halk için yeterliydi, fakat ekonomi ve yönetim için artık yeterli değildi. Childe'nin belirttiği gibi, ilk yazı halk arasında yaygın okuma-yazma yaratmaya yönelik değildi. Uzmanların kullanım alanındaydı ve gittikçe artan kompleks işbölümü, büyüme, ve sosyal stratifikasyonla uygundu. Bir anlamda, katip\yazıcı bir örücü veya nalbant gibiydi; diğer

anlamda değildi: Bilgiyi vücuda getirme sanatı, yapıcılarına, örneğin günümüzdeki gazetecilere ve medya profesyonellerine verilen değere paralel, diğer meslek profesyonellerinden daha yüksek mertebe verdi. Hesapların\muhasebenin, tıp ve astronominin muhafız-sorumluları olarak, katipler (ve yazılı iletişim) sınıf bölümünü ve yeni elitist kültürün dışlayıcı doğasını sürdürdüler (Childe, 1986). Yazıyla, Innis'in terimiyle "bilgi tekeliyle," belli egemenliğin sağlanması ve sürdürülmesi perçinlendi.

Yazıya karşıt görüşler de öne sürüldü: Eflatun Phaedrus'da (c. 411-404 BC) yazma teknolojisini insan belleğinin önemine bir "dış bir tehlike" olarak gördü: Yazı teknolojisini elde edenler kendi belleklerini kullanmayı durduracaklar ve unutkan olacaklardır; kendi iç kaynakları yerine dış işaretlerle şeyleri onlara hatırlatmak için yazıya bağlanacaklardır. Eflatun'a göre, yazı eğitim sistemine tehlikeydi. Bunu Eflatun yazı teknolojisini kullanarak savundu.

Sözlü geleneğin önemli özelliği sese-kulağa bağlı olması doğasından değil, bilgi tekelinin çıkmasını engelleyen ve Diyalog karakterindedir. Bilgi tekeli destekleyen iletişim geleneği, örneğin yazı, baskıcı siyasal otoritenin, bölgesel yayılma, güç ve refahın haklı olmayan dağılımına götürür (Innis, 1951). Elbette, Innis'in atadığı bu rol, daha çok, "ön belirleyici etken" değil, kolaylaştırıcı ara-etken olarak ele alınmalıdır: Yazı, kendi başına, baskıcı siyasal otorite ve adaletsiz dağılıma götürmez; o otoritenin ve dağılımın bir parçası olarak görev görür. Sözlünün aksine, yazı "kişiler arasında kişilerden geçen bir bellek" tutar. Soyut düşünceyi kolaylaştırır\destekler ve böylece bilim ve matematiğin yükselmesini sağlar.

Tümüyle sözlü kültürün aksine, eski imparatorluklarda, zaman-yanlılık, Innis'e göre, bilgi tekeline sadece onların sahip olduğu bir elit grubun (örneğin Mısırda firavunlar ve çevresinin, Babilonda rahiplerin ve orta çağa kadar uzanan Katolik kilisesinin) güçlü bir sınıf oluşturmaya izin veren hiyerarşik sosyal düzenlere önderlik etti\götürdü. Innis'in toplumsal biçimlenmeyi ve değişimi sadece iletişim teknolojilerine indirgediği hissi doğmaktadır; Zaman yanlı taşınamayan veya zor taşınan iletişim teknolojisinin desteklediği toplum yapısı ve egemen üretim ve ilişkiler, iletişimde olduğu kadar diğer üretim yapılarındaki mülkiyet yapıları nedeniyle, hiyerarşik sınıflaşmayı oluşturur, yansıtır ve destekler. Zaman-yanlı eski imparatorluklar, Innis'e göre, farklı örgütsel yapıyı destekleyen daha hafif, daha taşınabilir, uzay-yanlı medyanın gelmesi sonucu olarak challenge edilir ve sonunda yıkılırlar. Mısırda, papirüs, taşı challenge etti ve yayılcı Roman İmparatorluğunun olmasına yardım etti. Uzay-yanlı medya bunu yapabildi, çünkü zaman-yanlı imparatorlukların

katılığı, imparatorluğu major başkaldırılara dayanıksızlık yapan gerginlik yarattı (Innis, 1951).

İMPARATORLUKTA YER VE ZAMANDA EGEMENLİK VE İLETİŞİM ŞEBEKELERİ

İletişim zaman içinde olur ve zamanla kısıtlıdır. İmparatorlukların yönetiminde iletişimde zaman oldukça önemlidir: Koşullara, yeni ve eski ve durağan koşullarla ilgili kararlar ve uygulamalar için zaman oldukça belirleyicidir. İnsanın kullandığı zamanın yer bakımından aynılığında yüzyüze iletişim veya zamanın aksi yönde etkin rol oynayabilecek bir uzaklığın olmadığı durumlarda zaman üzerinde kontrol gereği arka planda kalır. Fakat imparatorlukların yönetiminde, zaman yere bağımlı olarak gecikme ve bu gecikmeyle ciddi kontrol ve yönetim durumu ortaya çıkardığında, zaman üzerinde uzaya egemenlik kurarak kontrol sağlanmaya çalışılır. İmparatorluğun yönetiminde bu gereksinme ciddi önem kazanır. İmparatorluklar arası siyasal ve ekonomik ilişkiler ve bu ilişkilerde ticaret, savaş ve haber koşullarının sağlanması ve geliştirilmesi önem kazanır. Bu gereksinmeler sonucu olarak ekonomik ve siyasal alt-yapı (özellikle yollar) ve bu alt yapıyla ilgili bakım, denetim, koruma ve geliştirme mekanizmaları ve bu mekanizmalarla bütünleşik giden ve iletişimi hızlandıracak iletişim ağları kurulması gereği ortaya çıkar. Bu ağları ilk imparatorlukların hepsinde çeşitli kapsamda görürüz. Çin'den Hindistan'a; Hindistan'dan Mısır'a ve Anadolu'ya; Mısır'dan Afrika'ya; Afrika'dan ve Anadolu'dan geçerek Avrupa'ya kadar uzanan geniş alandaki imparatorlukların merkezlerinden geçen kervan ve savaş yolları üzerinde çeşitli biçimlerde iletişim şebekeleri ağları kurulmuştur.

Zaman ve yere egemenlikte, ilk çağlarda (ve orta çağlarda) su ve kara yolu komşu ve uzak yerlerle yapılan savaş ve alış veriş ilişkilerinde kullanılan egemen kullanım alanıydı. Suda kayıklar ve karada evcilleştirilmiş eşek, at ve deve gibi hayvanlar ve hayvanla çekilen arabalar kağnılar taşıma ve iletme araçları olarak kullanıldı. Eşek ilk kullanılan hayvanlardandır. M.Ö. 3000 yıllarında Mısırdaki eşekten yararlanılıyordu ve kullanımı giderek yaygınlaşmıştır. İletişimin ulaşma zamanının hızlandırmada at ve deve ve koşucular kullanılmıştır. Öküz arabası ve eşeğin yerine atın önce M.Ö. 2000 yıllarında Asya'da, ve sonra Avrupa ve Afrika'da, "çöl gemisi" denen devenin M.Ö. 1000 yıllarında çölde kullanılması iletişimin hızını artırmıştır (Alemdar, 1981).

Eski imparatorlukların su yolları hem üretim hem de ticari ve kontrol

mekanizmalarının kurulması ve geliştirilmesi için önemli roller oynamıştır. Öncelik içme ve sulama için kullanılan su yolları yapımı yerine, saraylara, kraliyet mezarlarına ve tapınaklara verilmeye başlandı; Üreten sınıflar toplum yönetiminde karar verme mekanizması dışında bırakıldı (Childe, 1986).

Tekerlekli araçlar MÖ. 400 yılı sonunda kullanılmaya başlamış ve M.Ö. 1800'lerde parmaklıklı biçime dönüşmüş, at kullanımıyla da hız artırılmıştır. Tekerlekli araçlar M.O. 2000 yıllarında Mısır'dan Suriye'ye kadar uzanan geniş bir alanda kullanılıyordu (Alemdar, 1981). Elbette iletişim sadece bir mesajın veya "bir anlamın iletimi" çerçevesinde olmadığı gibi, atın çektiği tekerlekli araçlar da sadece ticari taşımayla sınırlı değildi; savaş ve barış iletişimlerinde yaygın olarak kullanılıyordu. Kervan yolları, ipek ve baharat yolları, imparatorluk yolları siyasal ve ticari egemenlik ilişkisi ve iletişiminin sağlayıcılarıydı.

Kullanılan ulaşım ve iletişim sistemleri zamanlarının koşullarına göre oldukça hızlıydı: Bir kervan, Childe'in belirttiğine göre, Suriye bozkırlarında günde 36-48 kilometre yol alabiliyordu (Childe, 1974, quoted in Alemdar, 1981).

Eski imparatorluğun uzayı kontrol arayışı istilalarla gerçekleştirilen güç kullanımıyla olmuştur. Zamanı kontrol ise metafiziğe başvuran ideolojik güç uygulamasıyla sağlanmıştı. Uzayın ve zamanın kontrolünde belli bir güç yapısının veya toplumsal üretim biçiminin yapısını anlamada iletişim biçimini incelemek oldukça anlamlıdır.

İletişim şebekeleri elektrik ve elektronik çağın yarattığı değildir. Eski imparatorlukların hepsi, egemen oldukları toprakları yönetimde yer ve zamanı daraltmak için oldukça yaygın ve geliştirilmiş iletişim şebekelerine sahiptiler. Eski Çin Çu hanedanı döneminde yönetici sınıflar oldukça karmaşık iletişim şebekesi kullandılar. Eski ticari yollar sürekli geliştirildi. Moğol Yuan Hanedanı 4. yüzyılda, 1600 posta istasyonu, 70,000 çalışan ve 40,000 atıyla beş yol-şebekesi üzerinde yaygın bir iletişim ağı kurmuştu. 18. yüzyıla ulaşıldığında, örneğin Rusya'nın semaphore mesajları iki saatte 1,000 mil katediyordu (Mulgan, 1994:100.) Pers (İran) İmparatorluğu M.Ö. 500'lerde Sus - Sard, Sus - Horasan ve Sus - Basra Körfezi arasında ulaşım ve iletişim ağı kurdu (Ahamenid sistemi; Alemdar, 1981:19-22). İmparatorluğun posta şebekesi (ki elbette halkın mektubunu taşııyordu) atla bir günde gidilecek duraklama yerleriyle birleştirilen bir şebeke sistemi oluşturuyordu. Roma İmparatorluğu yollara büyük önem verdi ve uzun yıllar süren yol yapımlarıyla kurduğu ulaşım ağında imparatorluğun haberinin iletmek için Cursus Publicus

denen sistem kurulmuştu.

SONUÇ

Tarihsiz bilim yoksunluk içindeki bilimdir. Kompleks teknolojik gelişmeler, yapılar ve ilişkiler, özellikle iletişim alanı, mümkün olduğu kadar bütünüyle anlaşılacak istenirse, geçmişteki durumlarının bilinmesi gerekir. Bu da araştırma zorunluluğu getirir.

Siyasal ve ekonomik sistemlerin kurulması ve kontrolünde taşımanın ve iletişimin önemi ancak tarih ve siyasal ekonomide özellikle Marksist ve Marksist etkili yaklaşımlarda görmektediriz. İlk imparatorlukların incelenmesini iletişim açısından ele alan en önemli bilim adamı Kanadalı tarihçi ve siyasal ekonomist H. Innis olmuştur: Innis'e göre, bilginin zaman ve uzay içinde yayılmasında iletişim teknolojisinin önemli etkisi vardır; "uzay yanlı" medya gücün merkezileşmesini ve uzayın yerelleşmesi (decentralization) yerine uzay (yer) üzerinde kontrolü teşvik eder. İmparatorluklar dayandıkları iletişim kanallarını ve medyasını kontrol yoluyla daima güçlerini tutma ve uzatmayı aradılar (Innis, 1951). Innis'te iletişim teknolojileri, diyalektik olarak, kullanımlarıyla hem tekellerin gelişmesi hem de ona karşı gelme biçiminde görev görürler. Yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri bir toplum birimi içinde ve toplum birimleri arasındaki dengesiz gelişme ötesinde değildir: Bu teknolojiler yeni coğrafi farklılaşma ve eşitsizlik biçimleri ile yeni yersel/uzaysal yapılar ve ilişkiler sunarlar. Ong, McLuhan, kültürel antropologlar ve tarihçiler sözselliği ve yazıyı evrensel veya toplumsal tümce olarak ele almışlardır. Sözel ve yazısal gelişmede Marksist anlamda sınıfsal karakterler, Durkeim ve Weberci anlamda işbölümü ve sosyal tabakalaşmanın önemi bir yana itilmişlerdir. Ne sözsellik ne de yazısallık aynı derecede herkese mal edilebilir. Söz ve yazı örgütlü insan ilişkilerinin bütünlüklü bir parçasıdır ve örgütlü yapının karakterinin ötesinde evrensel-nesnel bir görevselliğe sahip olamaz. Eğer örgütlü yapı eski imparatorluklarda olduğu gibi yüksek derecede bir hiyerarşik özelliğe sahipse, sözlü ve yazılı iletişim tarzları bu yapıyı yansıtır. Söyleyenler, emir verenler ve dinleyip boyun sunarak yapanlar vardır. Yaratılan egemen sözlü mitolojilerde anlatılanlar, bu hiyerarşik yapının kutlanması ve kutsayışıdır. Yaratılan mücadeleci mitolojiler ise çıkmazı ve kurtuluş arayışını anlatır. Sözlü gelenekte fiziksel dili konuşmadan alıkoymak dili kesmeye kadar varan cezalar uygulanarak ve otokontrol için günah korkuları vererek yapılabilir; çünkü iletişim aracını (dili) doğrudan kontrol

olasılığı, dili önceden kesmenin ötesinde, yoktur. Yazının (ve basın) tüm topluma mal edilmesi de ciddi bir hatadır. Yazının icadından binlerce yıl geçmesine rağmen, Anadolu halkının ne yazmaya ne de okumaya gereksinimi olmuştur. Anadolu okur-yazarlığın kullanıldığı egemenlik altında kontrol edilmiştir. Yazının gelmesiyle, eksi imparatorluklardaki (veya günümüz Anadolusundaki) insanların “psikolojisinde,” kendini ve dünyayı anlamlandırmasında, yazının doğasından gelen nedenlerle değişimler olmuştur. Olamaz, çünkü çok büyük çoğunluk için yazı günlük ilişkilerinde yoktur, orada değildir, elinin veya beyninin bir uzantısı olarak kullanılmamaktadır. Orada olmayanı, fakat ekonomi, siyasal ve dinsel yönetimde olanı, herkese genelleştiremeyiz. Genelleştirsek, ancak egemenliği gerçekleştirme, mitler yaratma ve yönetimde uygulama aracı olarak niteleyebiliriz.

Eski Asya tipi ve diğer eski üretim tarzlarında ürünlerin emtiaya dönüştürüldüğünü, ve böylece insanın emtiaların üreticileri biçimine dönüştürüldüğünü buluruz; fakat bu dönüştürme toplumsal üretimde ikincil bir yer alır (Marks, kapital). Bu dönüşümün iletişimdeki anlamı ise, ürünlerin emtia ve insanın emtiaların üreticileri olarak tanımlandığı yerde, bu süreçlere uygun ilişkiler ve bu ilişkileri, bu ilişkilerin dayandığı temelle açıklayan anlatım biçimlerinin gelişmesidir.

Uygarıkların farklı dönemlerinde kil, papirüs, parşömen gibi çeşitli iletişim medyası baskın olmuştur. Her iletişim aracı egemenliği belli biçimdeki bilgi tekeli tipini destekler ve her yeni araç kendi bilgi tekeliyle diğerinin yerini alır (Innis, 1951). İletişim medyası hem bir teknoloji hem de sosyal ilişkidir. Herhangi bir medya kendi başına kendini ve çevresini yaratan özerk veya belirleyici bir yapı olarak ele alınmamalıdır: Medyanın içinde bulunduğu toplumsal yapıların bütünlüğü içinde ele alınmalıdır. Ayrıca, İletişim teknolojisi ve sosyal kontrol görevsel bir bağla ilişkilidir. İletişim tarzlarının algılama/tanıma üzerindeki etkileri, kültürel ve ideolojik etkiler de bu bağ içinde anlamlandırılmalıdır (Bknz: Innis, Schiller, Garnham, Erdoğan).

iletimde güç, söyleyene ve bu söze-karşılık verilmesi olanağını sadece uyma ve boyun sunma olarak biçimlendirene aittir. Baudrillard ve kültürelcilerin bazılarının söyleminin aksine, bu güç sembolik ilişkilerin karakterinden çıkıp gelen bir gerçekten çok daha öte, sembolik biçimlendiren mülkiyet ilişkilerinin karakterinden kaynaklanır. Materyal hayatın günlük üretiminde kölelik ilişkileri olmazsa, köleliğin dili ve

söylemi de olmaz: Köleliğin dilinin ve söyleminin oluşuyla (kültür ve ideolojiyle) kölelik çıkmamış ve oluşmamıştır. Tarihler boyu kadının köleliği düşüncenin (kadının veya erkeğin düşünerek öyle istemesinden) değil, bu düşüncüyü biçimlendiren üretimin biçimlendirilmesi ve bu biçimlendirilmedeki egemenlik ve mücadele ilişkilerinin dinamik durumundandır.

Dilin varlığı, dilin özgürce ve çoğulculuk içinde kullanılacağı anlamına gelmez: Dil yansız, nesnel ve evrensel gerçeklerin tanımlanmasını ve anlamlandırılmasını getirmez. Özellikle, toplumsal yaşam içinde dilin kullanımı (neyin nasıl, ne koşulda kullanılıp kullanılmayacağını belirlenmesi ve egemenliği) nesnelliğin ve hatta kişinin kendisine-göreliliğin bile ötesine ve üstüne geçebilir. Kendini Tanrıyı temsil eden krala, şeyhe, lidere adayan kişinin dili ve bu durumunu anlamlandırması kendi-koşullarını değiştirme ve kendini kendi-koşullarıyla kendi için anlamlandırma önüne ciddi engeller kor. Dilin görevi, bu durumda, egemenin çıkarları ve dünya görüşü çerçevesi içinde hapsedilmiştir. Bu hapsedilmede, elbette bu dili kullanan insanın sadece zorlamayla değil aynı zamanda katılmayla hapsedilişi vardır. Gabriel Josipovici'nin belirttiği gibi, dilin kullanmak, başkaları tarafından işlenmiş-yaratılmış bir aracı kullanmaktır. Tümünü sadece kişisel dilde anlatılamaz. "Bütün diller yabancı dillerdir... Hiçbir zaman benim dilim değildir, çünkü BEN için bir dil yoktur. Biz halihazırda kullanılan dilin anlaşılabilir zorunlulukları içine doğarız. Bireyler bu anlaşmayı kıramaz. (Josipovici, 1982: 71-2).

Mülkiyet ilişkilerinin özel sahipliğine ve mutlak köleliğe dayanan toplumsal biçimde, diyalog ortadan kaldırılır ve iletişim, egemenlik sürdürmenin görevsel parçası olur. Diyalog biçimi iletişimin olduğu yapıda iletişim araçları (dil, el, ses vb) ve kullanımı istemlerin belirlediği karşılık içinde yürütülür. Diyalogun ortadan kaldırıldığı egemenlik iletişimi ortamında dilin, elin ve her türlü iletişim araçlarının kullanım biçimleri ve iletişim ilişkileri boyunsundurma ve boyunsunma gereklerine göre şekillendirilir. Dilin nerede ve nasıl kullanılacağı ve kullanılmayacağı sosyo-kültürel bakımdan kurallaştırılır. Normal görünen gelenekler oluşturulur. Dil egemenlik ilişkilerinin bir fonksiyonu olarak görev görmeye başlar. İnsanlar arası sempati, duyarlılık, kendini karşısındakilerin yerine koyma ortadan kalkar; Sevgi yerine sevgisizlik; alçak gönüllülük yerine ezici burnu büyüklük; ortaklık yerine sahiplik; dayanışma yerine diğerlerini yoksun ve yoksul bırakarak güç ve zenginlik elde etme; güven yerine

güvensizlik; hak yerine soygun ve hırsızlık; umut ve hoşgörü yerine, ezilmişliğin umutsuzluğu ve öfkesi yer alır. İletişim, diyalogu değil, emirlere uymayı, görevleri yerine getirmeyi ve kurallara boyunsunmayı getirir. Yasaklar konur, komutlar verilir, uyanlar ve uyduranlar, yapanlar ve yaptıranlar, yaratanlar ve yarattıranlar, üretenler ve ürettirenler vardır. Piramitleri yapanlar ile yaptıranlar farklıdır. Hammurabi yasaları egemenliğin düzenlenişini yansıtır.

İletişim teknolojisi üretiminden kullanım süreçlerine kadar toplumsal üretimin bütünlüğünde yapılaşır. Yazı teknolojisinin ve iletişiminin ilk imparatorluklarda yapılaşması “kültürel” olarak nitelenen “düşünsel” tarafından değil; ekonomik olarak nitelenen materyallik tarafından belirlenmiştir. Bu belirlenmeyle birlikte, yazı geleneği eski toplumların önce ekonomik ve sonra siyasal\dinsel güç merkezlerinde konumlanmış ve güç yapılarının kontrol ve yönetim gereksinmelerine cevap vermiştir.

İletişim incelemelerinin, ilkten çağdaşa kadar çeşitli toplumsal biçimler ve bu biçimlerdeki egemen iletişim yapıları örnekleri üzerine daha fazla eğilmeleri gerekir. Bu eğilmeye cevap aranması gereken önemli soruların başında “toplumların neden yapısal değişme uğradıkları” gelir. Bu soru, iletişim üretim biçimiyle birlikte toplumsal üretim biçimleri arasındaki geçişi açıklama sorunlarıyla ilgilidir. Bu da, toplumsal ve iletişim yapılarının siyasal ekonomisi ve tarihine eğilmeyi gerektirir. Birinci soruya bağlı olarak gelen ikinci önemli soru, insanın kendini ve toplumunu anlamlandırması ve bu anlamlandırmanın değişimiyle ilgilidir: Neden düşünce tarzları zaman ve mekan içinde farklılaşmaya\değişikliğe uğrar? Bu ikinci soru, bilinç, fikirler ve ideolojiyi açıklama sorunlarıyla ilgilidir ve 1990'lara gelindiğinde birinciden çok daha problemleri bir sorun biçimine dönüşmüştür (Benzeri sorular için bk. Jhally, Schiller, Garnham, Murdock, Marks). Bu iki temel soruya cevap aramada, özellikle ikinci soruyla ilgili “akademik uzmanlaşmanın” getirdiği ve bilinçli olarak yapılan akademik dilde uzman fetişleştirme sonucunda da, cevaplardan çok daha fazla sorunlarla karşılaşmaktadır. Eğer bilim açıklamayla herhangi bir fenomeni anlaşılır yapmak ise, açıklamanın akademik bilgi tekeliyle hapsedildiği bölümün alt-bölümünün hücrelerinden çıkartılıp, kendi hücresi dışında “iletişilebilir,” “okunabilir” ve ‘anlamlandırılabilir’ yapılması gerekir.

Elbette bu incelemenin değerlendirmelerinin genelliğinin ötesine geçip, kendi toplumumuzda ve tarihimizdeki özel konumları ve iletişim yapılarını

ele alıp incelemek gereği vardır. Bu gereksinme Türkiye’de kendimizi anlama zamanının çoktan gelmesi ve bunun acilliği karşısında, daha da ciddi bir önem kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alemdar, K. (1981) Türkiye’de Çağdas Haberleşmenin tarihsel Kökenleri. Ankara: AITIA.
- Berberoglu, B. (1994) Class structure and social transformation. Wstport, Conn:Praeger.
- Childe, V. G. (1951) Man Makes Himself. N.Y.: New American Library.
- Childe, V. G. (1967) What Happened in History, NY: Pelican Books.
- Childe, V. G. (1974) Tarihte neler Oldu. Ankara: Odak Yayynlary.
- Childe, V. G. (1971) Do?unun Prehistoryasy. Ankara: TTK.
- Classen, C. (1993) Worlds of Sense: Exploring the Senses in History and Across Cultures. London: Routledge.
- Cohen, M. (1970) Language:Its structure and Evvolution, Paris: Imperiemere nationale,
- Diakov, V. ve Kovalev, S. (1987) Ylkça? Tarihi. Ankara:V Yayynlary.
- Engels, F. (1876) Labour in the Transition From Ape to Man, in Marks, K. And F. Engels, (1972) The Origins of Family, Private Property and the State. Lomdon: Lawrence & Wishart.
- Engels, F. (1975) Labour in the Transition From Ape to Man, NY:International Publishers.
- Erdoğan, İ. (1997) İletişim, egemenlik, mücadelele giriş. Ankara; Imge.
- Erdogan. İ, (1997a) İnsanın Zincirine Vuruluşu. Ankara: Doruk.
- Goody, J. (1987): The Interface between the Written and the Oral.Cambridge: Cambridge University Press.
- Goody, J. (1977) The Domestication of the Savage Mind (Cambridge: Cambridge University Press.
- Harris, R. (1986): The Origin of Writing. La Salle, IL: Open Court.

- Hewes, G.W. (1973) "Primate Communication and the Gestural Theory of Language," *Current Anthropology*, v.14, no.1-2.
- Hockett C.F. & R. Ascher (1968) *The Human Revolution*, In M.F.A. Montagu (ed) *Culture: Man's Adaptive Dimension* (New York: Oxford University Press.
- Innis, H. A. (1951) *Bias of communication*. Toronto: University of Toronto Press.
- Innis, H. A. (1972) *Empire and communication*. Toronto: University of Toronto Press.
- Jhally, S. (1993) *Communications and the materialist conception of history: Marx, Innis and technology*. Continuum: *The Australian Journal of Media & Culture* vol. 7 no 1.
- Josipovici, G. (1982) *Writing and the Body*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Lecercle, J. (1990): *The Violence of Language*. London: Routledge.
- Marx, K. (1973) *Capital Vol. I*. NY: International Publishers.
- Marx, K. and Engels. F. (1969), *German Ideology*. N.Y.: International Publishers.
- Mulgan, G. J. (1994). *The dynamics of electronic networks*. in *Polity Reader* (ed.) *The polity reader in cultural theory*. London: Polity press.
- McLuhan, M. (1964) *Understanding the media*. NY: Signet.
- McLuhan, M. (1962) *Gutenberg Galaxy*. Toronto: University of Toronto Press.
- Ong, Walter (1986) 'Writing is a Technology that Restructures Thought, In Baumann, G. (Ed.) *The Written Word: Literacy in Transition* Oxford: Oxford University Press.
- Ong, W. (1974). *The History and The Future of Verbal Media*. In A. Silverstein (ed.) *Human Communication: Theoretical Explorations*. New York: John Wiley & Sons, pp.165-184.
- Schiller, H. (1976) *Communication and Cultural Domination*, White Plains, NY: International Arts and Sciences Press.
- Siegelaub, S. (1979) *A Communication on Communication*, In Mattelart, A. and Siegelaub, S. (eds.) *Communication and Class Struggle*, Vol. I, N.Y.: International General, pp. 11-22.

Williams, R. (1974) Television: Technology and Cultural Form, London: Fontana.